Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 3 (1982)

Η παιδεία στο Γκέλβερι της Καππαδοκίας

Ελένη Καρατζά

doi: [10.12681/deltiokms.281](https://doi.org/10.12681/deltiokms.281)

Copyright © 2015, Ελένη Καρατζά

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καρατζά Ε. (1982). Η παιδεία στο Γκέλβερι της Καππαδοκίας. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 3, 127-148. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.281>

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΟ ΓΚΕΛΒΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ¹

Ἡ καμόπολη τοῦ Γκέλβερι, πού βρίσκεται 32 χλμ. ΝΑ τοῦ "Ακσεραϊ, στήν περιοχή τῆς ἀρχαίας ἐπισκοπῆς Ναζιανζούλ εἶχε, πρὶν τὴν Ἀνταλλαγὴ τοῦ 1924, 800 περίπου ἑλληνικά σπίτια καὶ ἀποτελοῦσε τὸ κέντρο μιᾶς ομάδας ἀπὸ τέσσερα χωριά μὲ λίγους Ἑλλήνες κατοίκους: τὰ Κενάταλα, τὸ Σιβρίχισαρ, τὸ Χαλβάντερε καὶ τὸ Τσελτέκ. Τὸ σύνολο τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ στήν περιοχήν αὐτή, μαζί μὲ τὴ μικρὴ ἑλληνικὴ κοινότητα τοῦ "Ακσεραϊ, δὲν φαίνεται νὰ ξεπερνοῦσε τὶς τέσσερις χιλιάδες. "Ολοὶ ἦταν τουρκόφωνοι, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ Τσελτέκ πού μιλοῦσαν ἑλληνικὴ καππαδοκικὴ διάλεκτο.

Ἡ ἀνάπτυξη τῆς παιδείας στὸ Γκέλβερι δὲν παρουσιάζει διαφορετικὴν ἐξέλιξη ἀπ' ὅτι στὴ λοιπὴ Καππαδοκία. Σὲ γενικὲς γραμμὲς ἀκολούθησε καὶ αὐτὸ τὴν πορεία ὅλων τῶν καππαδοκικῶν πολισμάτων, πού καθορίστηκε ἀπὸ τοὺς γενικοὺς παράγοντες ἀνάδου τοῦ ἑλληνισμοῦ στὴν Τουρκία τὸ 19 αἰ. Ἀπὸ τὸ ἐντελῶς πρωτόγονο σχολεῖο τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνα, στὰ 1914 ἡ κοινότητα εἶχε ἓνα ἐξατάξιο ἀρρεναγωγεῖο καὶ παράλληλα νηπιαγωγεῖο καὶ τετρατάξιο παρθεναγωγεῖο.

Φυσικά, ἡ ὅλη σχολικὴ ὀργάνωση δὲν ἦταν ἀποκλειστικὰ ἔργο τῆς κοινότητας τοῦ Γκέλβερι. Τὸ Πατριαρχεῖο, μὲ τὴν Ἐκπαιδευτικὴ τοῦ Ἐπιτροπῆ² ἔδινε τὴν κεντρικὴ γραμμὴ καὶ γιὰ τὸ εἶδος τῶν σχολείων πού ἔπρεπε νὰ ἰδρυθοῦν καὶ γιὰ τὰ προγράμματα³ καὶ τὴ διοχέτευε στὸ ἐσωτερικὸ μέσω τῶν

1. Ἀπὸ ἀνέκδοτη μελέτη γιὰ τὸν ἑλληνισμό τῆς περιφέρειας "Ακσεραϊ - Γκέλβερι.

2. Μεγάλον ρόλο γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς παιδείας στὴ Μ. Ἀσία ἔπαιξε ὁ Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως μὲ τὴ δική του ἐκπαιδευτικὴ ἐπιτροπὴ. Ἡ ἐπιτροπὴ αὐτὴ λειτούργησε σχεδὸν χωρὶς διακοπὴ ἀπὸ τὸ 1871 μέχρι περίπου τὸ 1914. Σὲ στενὴ συνεργασία μὲ τὴν ἐπιτροπὴ τῶν Πατριαρχείων — ἓνα μέλος τῆς ἦταν συνήθως καὶ μέλος τῆς Πατριαρχικῆς Ἐπιτροπῆς — μελέτησε τὰ ἐκπαιδευτικὰ προβλήματα τοῦ ὑπόδουλου ἑλληνισμοῦ καὶ ἰδιαιτέρως τῶν τουρκόφωνων, βοήθησε ὕλικά πολλὰ σχολεῖα τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Μ. Ἀσίας, φρόντισε γιὰ τὴ βελτίωση τῶν σχολικῶν βιβλίων καὶ τῶν προγραμμάτων καὶ γενικὰ ἐργάστηκε γιὰ τὴν παιδείαν ὅσο κανένα ἄλλο ἰδιωτικὸ σωματεῖο. Γιὰ τὶς σχετικὰ δραστηριότητες ὑπάρχουν εἰδήσεις ἀπὸ δημοσιεύματα πού ἐμφανίζονται τακτικὰ στὸ Περιοδικὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως, *Ξενοφάνης*, καὶ ἄλλες πηγές τῆς ἐποχῆς.

3. Πολλὲς φορές, ἐπίσης ἐκπαιδευτικοὶ μὲ κύρος πού ἀνήκαν στὸ προσωπικὸ γνωστῶν ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων (Ζωγράφειος Κωνσταντινουπόλεως, Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή,

σχολικῶν ἐφοριῶν⁴ κάθε καππαδοκινοῦ πολίσματος ποὺ διατηροῦσε παροικία στὴν Πόλη.

Ἡ πνευματικὴ ὁμῶς συμπάρσταση ποὺ ἔβρισκε ἡ μικρὴ καμὸπολη τοῦ Γκέλβερι ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ τοῦ Πατριαρχείου, ἡ καὶ ἀπὸ ἄλλους ἐκπαιδευτικούς ὀργανισμούς, γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς παιδείας τῆς δὲ μειώνει καθόλου τὴν ἰδιαίτερη προσπάθεια ποὺ ἔκανε ἡ κοινότητα σὰ σύνολο καὶ πολλοὶ ἀπὸ τὰ μέλη τῆς ἀτομικά, τόσο στὸ ἴδιο τὸ Γκέλβερι, ὅσο καὶ στὴν Πόλη, γιὰ νὰ ὑπερνικηθοῦν οἱ πολλαπλὲς δυσκολίες ποὺ παρουσιάζονταν κάθε φορὰ: Ἡ κατασκευὴ νέων σχολικῶν κτιρίων, ἡ πρόσληψη κατάλληλου προσωπικοῦ, ἡ μόρφωση ντόπιων δασκάλων, ἡ προμήθεια βιβλίων καὶ ὀργάνων καὶ ἡ ἐξέυρεση τῶν ἀναγκαίων πόρων γιὰ τὴ λειτουργία τῶν σχολείων δὲν ἦταν προβλήματα ποὺ μποροῦσαν νὰ λυθοῦν τόσο εὐκολα. Μιὰ μικρὴ ἱστορικὴ ἀναδρομὴ θὰ μᾶς δείξει πὺ ἀνάγλυφα ἀκόμη τὴν προσπάθεια ποὺ ἔγινε ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰ., ποὺ ἰδρύεται τὸ πρῶτο σχολεῖο, ὅπως εἴπαμε, μέχρι τὸ 1914, τελευταῖο ὄριο τῆς ὁμαλῆς λειτουργίας τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων τῆς περιφέρειας⁵.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

Τὸ πρῶτο κοινοτικὸ σχολεῖο τοῦ Γκέλβερι, μόνο γι' ἀγόρια, φυσικά, φαίνεται πὺς ἰδρύθηκε γύρω στὰ 1800⁶. Ἡ καμὸπολη τότε περιοριζότανε μόνο

Ροδοκανάκιος σχολῆ τοῦ Ζιντζίντερε τῆς Καππαδοκίας κ.ἂ.) ἄλλαζαν μὲ δική τους πρωτοβουλία τὸ ἐπίσημο πρόγραμμα ἢ τὶς μεθόδους διδασκαλίας γιὰ νὰ τὶς προσαρμόσουν πρὸς τὶς τοπικὲς συνθῆκες. Βλ. Ἰω. Ἀκακιάδη, «Ἡ εἰκοσιπενταετηρὴς τῆς Ναζιανζοῦ», *Ξενοφάνης*, Ζ (1910), 64 - 67.

4. Οἱ ἐφορίες αὐτές, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, παίζανε βασικὸ ρόλο γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς παιδείας στὸ ἐσωτερικόν.

5. Ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ σύντομη περίοδο ἀνάμεσα στὴν Ἀνακωχὴ τοῦ 1918 καὶ τὴν ἀπόβαση τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ στὴ Σμύρνη, τὸ Μάιο τοῦ 1919.

6. Βλ. Ἰω. Παντελεημονίδου, «Τὰ Κελλίβαρα», *Νεολόγου Ἑβδομαδιαία Ἐπιθεώρησις*, 1 (1891 - 1892), 408: Τὸ Γκέλβερι, μεταξὺ 1802 - 1850 διατηροῦσε δημοτικὰ σχολεῖα. Στ. Παντελεημονίδη, «Περὶ τῶν Κελλιβάρων», *Ξενοφάνης*, Α (1896), 513: Μεταξὺ 1802 - 1840 στὸ Γκέλβερι ὑπῆρχε δημοτικὸ σχολεῖο «μὲ λίγα ἐλληνικὰ στοιχεῖα» ἀπὸ τὸ 1840 ἐλληνικὸ σχολεῖο καὶ σχεδὸν ἡμιγυμνάσιο. Τὸ τελευταῖο δὲν φαίνεται σωστῶ. Βλ. παρακάτω σελ. 130 κ.ἑ. Ἀχ. Ἀνδρεάδης, «Τὸ Κέλβερι», *Μικρὰς Ἡμερολόγιου «Ἀστὴρ»*, Κων/πολὴ 1914, σσ. 231 - 237. Ἰω. Ἀκακιάδη, *Ἡ Καρβάλη*. . ., Ἀθήνα, 1928, σ. 64 κ.ἑ., ὅπου πολλὰ καὶ γιὰ τοὺς παλαιότερους δασκάλους. Πάντως κανένα ἔγγραφο ἢ ἄλλο στοιχεῖο δὲν ἀναφέρουν γιὰ νὰ στηρίξουν τὴ χρονολογία ποὺ δίνουν. Ἄν ὁμῶς κρίνουμε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἰδρύονται τὰ σχολεῖα καὶ ἄλλων γειτονικῶν κοινοτήτων, δηλ. ἀνάμεσα στὰ 1800 καὶ στὰ 1820 (Βλ. Τρ. Εὐαγγελίδου, *Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, τ. 2, σ. 280 κ.ἑ.) θὰ πρέπει νὰ θεωρήσουμε πὺς ἡ χρονολογία αὕτη ἀνταποκρίνεται πάνω-κάτω στὴν πραγματικότητα. Ὅσο γιὰ τὴν πρὶν τὸ 1800 περίοδο, πιθανῶς γινώτανε ὅ,τι καὶ σ' ἄλλες κοινότητες: ἰδιώτες δάσκαλοι μαθαίνανε λίγα γράμματα στὰ παιδιὰ τῶν πὺς εὐποροῦν, ἢ ὁ παπὰς, ποὺ καὶ αὐτὸς

στην Κάτω Συνοικία και το πρώτο αυτό σχολείο βρισκότανε στην περιοχήν ἐκείνην, κοντά στον Ἅγιο Γρηγόριο, τῇ βυζαντινῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Γκέλβερι, σὲ λαξευτὸ οἶκημα⁷. Κατὰ τὸν Ἀκακιάδην⁸, τὸ σχολεῖο, τὸ ἀποτελοῦσαν μιά αἰθουσα 5 × 6 μέτρα, ἓνα ἄλλο μικρὸ δωμάτιο, μιά μικρὴ στοὰ καὶ μιά ἐπίσης μικρὴ αὐλὴ. Ὅπως θυμοῦνται γηραιότεροι πληροφορητές, δὲν εἶχε πόρτα καὶ παράθυρα κανονικά, ἀλλὰ ἀπλῶς ἀνοίγματα στὸ βράχο, χωρὶς τζάμια, παντζούρια καὶ θυροφυλλὰ. Οἱ μαθητὲς κι ὁ δάσκαλος καθόνταν χάμω πάνω σὲ προβιές⁹.

Ἡ γραφὴ διδασκόταν στὴν ἀρχὴ πάνω σὲ μιά ἐπιφάνεια ἄμμου τοποθετημένη σ' ἐπίπεδη θήκη. Τὰ γράμματα χαράζονταν μὲ τὸ δάχτυλο ἢ μὲ δείκτη ἀπὸ λυγαριά. Ἀργότερα χρησιμοποίησαν πλάκες ἀπὸ ὠμοπλάτες μοσχarioῦ καὶ πέννα μὲ φτερά. Ἡ διδασκαλία, ποὺ τὰ πρώτα χρόνια γινότανε συνήθως ἀπὸ μισοαγράμματος κληρικούς, ἄρχιζε ἀπὸ τὴ φυλλάδα¹⁰ μὲ τὸ κλασσικὸ «Σταυρὲ βοήθει» γιὰ νὰ συνεχιστεῖ μὲ τὴν ἐκμάθηση ὁρισμένων προσευχῶν¹¹, τὸν Ὁχτώηχο, τὸ Ψαλτήρι, τὸν Ἀπόστολο καὶ μὲ λίγη βυζαντινὴ μουσικὴ. Ἡ κατὰστασις αὐτὴ συνεχιζτο, μὲ λίγες βελτιώσεις ἴσως ὅσο περνοῦν τὰ χρόνια, μέχρι τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα πάνω-κάτω¹².

Ἡ πρώτη προσπάθεια γιὰ τὴν ἀναδιοργάνωσι τῶν σχολείων ἔγινε στὰ τέλη τοῦ 1858¹³. Τὴν πρωτοβουλία εἶχαν οἱ μετανάστες τῆς Πόλης. Παραθέτουμε

ἡξερὲ ἐλάχιστα. Βλ. Ἰωσ. Μωυσιάδου, *Τὸ Ἀνδρονέιον*, (1912) σ. 56. Ἱ. Γεωργίου, «Νέφ-σερι», *Μικρασιατικὰ Χρονικά*, I (1938), 444.

7. Ἦταν γνωστὸ πὺν «ντολάπη», ἐπειδὴ ἀργότερα ἔστησαν ἐκεῖ ἓνα χειροκίνητο ροδάνι γιὰ τὸ τῦλιγμα τῶν μαλλίων ποὺ λεγότανε ἔτσι.

8. *Ἐνθ' ἂν*.

9. Στὴν ἴδια περίπτωσι κατὰστασι βρισκόταν καὶ τὸ ἐπίσης λαξευτὸ τούρκικο σχολεῖο, ποὺ ἦταν κοντὰ στὸ τζαμί. Οἱ μαθητὲς καθόνταν σὲ μικρὰς γούβες, σκαμμένες κατὰ μῆκος τῶν τοίχων καὶ γεμισμένες μὲ σανό. Βλ. Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, Ἀρχεῖο Ὑλικοῦ Προπορι-κῆς Παράδοσις, Καππαδοκίας, Γκέλβερι, Φακ. 12, δελτία ὑπ' ἀρ. 947 - 948 (11-5-1951).

10. Φυλλάδα λεγόταν τὸ Ἀλφαβητάριο (συνήθως ἐκδοσις Βενετίας) ποὺ χρησίμευε γιὰ τὴ μηχανικὴ ἐκμάθησι τῆς ἀνάγνωσις.

11. Συνήθως τὸ «Βασιλεῦ οὐράνιε», τὸ «Πάτερ ἡμῶν» καὶ τὸ «Πιστεύω». Αὐτὰ τὰ ἐξη-γούσαν λέξη πρὸς λέξη στὰ τουρκόφωνα παιδιὰ. Τὸν Ὁχτώηχο, τὸ Ψαλτήρι καὶ τὸν Ἀπό-στολο δὲν τὰ ἐξηγούσαν, τὰ μάθαιναν μηχανικὰ στὰ παιδιὰ. (Πληροφορία τοῦ δασκάλου Χρ. Τουργούτση ἀπὸ τὴν Ἀνακοῦ.) Ὁ Ἀρχέλαος, *Συνασός*, σ. 43 ἀναφέρει ὅτι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην στὴ Συνασὸ δίδασκαν καὶ τίς 4 πράξεις τῆς ἀριθμητικῆς.

Μεγάλη γιωρτὴ γινόταν στὸ σπίτι τοῦ μαθητῆ, ὅταν ἀποφοιτοῦσε ἀπὸ τὸ σχολεῖο καὶ διάβαζε γιὰ πρώτη φορὰ τὸν Ἀπόστολο στὴν ἐκκλησία. Ἡ πύθ μεγάλη εὐχὴ στὸ παιδί ἦταν: «καὶ παπὰ νὰ σὲ δοῦμε». Βλ. καὶ Ἀκακιάδην, *Ἐνθ' ἂν*, σ. 67.

12. Δὲν ἔχουμε κανένα σχολικὸ πρόγραμμα ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ δὲν ξέρουμε ἀκρι-βῶς ἂν προστεθῆκανε κι ἄλλα μαθήματα καὶ πότε. Πάντως, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν παπαγαλισμὸ τῶν ὁρηκευτικῶν κειμένων, ἐλληνικὰ δὲν μάθαιναν τὰ παιδιὰ.

13. Τὸ ἔτος αὐτὸ δημοσιεύεται τὸ Χάτ-ι-χουμαγιούν, ποὺ ἐξασφάλιζε, θεωρητικὰ τουλάχιστον, πολιτικὴ ἰσότητα σ' ὅλους τοὺς ὑπηκόους τοῦ Σουλτάνου.

εδῶ τὸ πραχτικὸ πού ὑπογράφτηκε γιὰ τὸ χτίσιμο σχολείου στὸ Γκέλβερι τὸ Δεκέμβρη τοῦ χρόνου αὐτοῦ, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ ἓνα ντοκουμέντο γιὰ τὴν ἱστορία τῆς παιδείας στὴν Καππαδοκία¹⁴.

ΑΠΟΦΑΣΗ ΓΙΑ ΑΝΕΓΕΡΣΗ ΤΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

Κύριε ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστέ, ἐλέησον καὶ βοήθησον ἡμᾶς, τοὺς ἁμαρτωλοὺς δούλους σου.

Ἐμεῖς οἱ πατριῶτες τοῦ χωριοῦ Κέλβερι, πού βρισκόμαστε στὴν Πόλη, ἐδῶ φανερῶνουμε ὅτι, ἐπειδὴ εἴμαστε στερημένοι ἐνὸς ὅπως πρέπει σχολείου στὴν πατρίδα μας, ὅλοι μας μὲ μιὰ φλογερὴ καὶ ταπεινὴ ὁμοφωνία ἀποφασίσαμε μὲ τὶς ἐνέργειες τῆς Συνόδου¹⁵ μας νὰ κά-
νουμε κι ἐμεῖς ἓνα ἀξιόλογο σχολεῖο. Ἀκόμη, βασιζόμενοι κι ἐμεῖς στὴν ἐντολὴ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὴν ἀναφερόμενη στὸ Ἱερὸ Εὐαγγέλιο «ὅπου εἶναι δυὸ ἢ τρεῖς συ-
γκεντρωμένοι στ' ὄνομά μου καὶ ἐγὼ εἶμαι ἐκεῖ ἀνάμεσά τους» ἐλπίζοντας πὼς θὰ μᾶς ἐνι-
σχύσει στὶς προσπάθειες πού θὰ καταβάλουμε χάριν τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ σκοποῦ, αἰτούμενοι τὴν ἐξουδετέρωση τῶν ἐπιθέσεων πού θὰ ἐπιχειρήσει νὰ σηκώσει ὁ διάβολος πού εἶναι πο-
λέμιος κάθε καλοῦ καὶ ἐλπίζοντας πὼς κάθε ὥρα καὶ χρόνο θὰ εὐδοκήσει νὰ μᾶς ἀνα-
δείξει ἄξιους τῶν κυρίων ἐντολῶν του τὸν παρακαλοῦμε νὰ μᾶς ἀξιώσει νὰ φέρομε σὲ αἴ-
σιο πέρας τὰ εὐεργετικὰ αὐτὰ ἔργα μας, νὰ δοῦμε τοὺς καρποὺς πού θὰ προέλθουν ἀπὸ τὸ
σχολεῖό μας αὐτὸ καὶ νὰ τοὺς γευθοῦμε.

1856 Δεκεμβρίου 16

Οἱ ὑπογραφές τῶν συμπατριωτῶν πού φρόντισαν καὶ βρέθηκαν σ' αὐτὴ τὴ Σύνοδο.

Πεν χατζί γεοργι
χατζί τιμὲτ οἴλου

μεραχ οἴλου
χατζί γιορταν¹⁶

Τὴν ἐποχὴν αὐτὴ τὸ Γκέλβερι εἶχε ἀρκετὰ ἀπλωθεῖ στὴν Ἐπάνω Συνοικία καὶ εἶχε μεγαλώσει. Ἔτσι ἡ ἀνάγκη νέου σχολικοῦ κτιρίου πού ν' ἀνταποκρί-
νεται καὶ πρὸς τὸν αὐξημένο ἀριθμὸ τῶν μαθητῶν καὶ πρὸς τὶς νέες ἀπαιτήσεις
γιὰ καλύτερη ἐκπαίδευση εἶχε γίνεи ἀπόλυτα αἰσθητὴ. Ἡ ἐπιτροπὴ τῆς Πό-
λης, μετὰ τὴν ἀπόφαση τῆς 16ης Δεκεμβρίου 1856, σὲ συνεννόηση καὶ μὲ τὴ
Δημογεροντία τοῦ Γκέλβερι, ἄρχισε τὸ σχετικὸ ἔργο καὶ μάζεψε σεβαστὸ
ποσό¹⁷. Μὲ τὰ χρήματα αὐτὰ καὶ μὲ προσωπικὴ ἐργασία τῶν κατοίκων, οἱ-

14. Εἶναι γραμμένο στὰ καραμανλίδικα. Δημοσιεύθηκε στὸ *Καργεμιζ Κελβεριν* τοῦ Κ. Ἀνδρεάδη, σσ. 85 - 87, καὶ ἀναδημοσιεύθηκε στὸ Ἑμπρός τοῦ Ἰω. Δοπρίδη, φ. 7 (15/10/1934), μαζί μὲ ἑλληνικὴ μετάφραση. Ἐμεῖς παραθέτουμε τὴ μετάφραση τοῦ μακαρίτη συνερ-
γάτη τοῦ Κ.Μ.Σ. Γ. Μαυροχαλυβίδη.

15. Δηλ. τῆς Δημογεροντίας.

16. Ἀκολουθοῦν ἄλλες τριάντα ὑπογραφές γραμμένες κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο. Μόνο ἓνας ὑπογράφει πὺδ ὀρθογραφημένα: Ἀναστάσιος Ἰωσήφ γαηταντζής.

17. Βλ. Κ. Ἀνδρεάδη, *Καργεμιζ Κελβεριν*. . ., σσ. 87 - 88. Ἀπὸ τὶς 16/12/1856 ὡς τὶς 4/9/1860 μαζεύτηκαν 55.568 γρόσια. Ἀπ' αὐτὰ στάλθηκαν στὸ Γκέλβερι γιὰ τὴν οἰ-
κοδομὴ 48.131,5 γρόσια.

κοδομήθηκε¹⁸ τὸ νέο σχολεῖο στὴ Β.Α. πλευρὰ τῆς Ἐπάνω Συνοικίας σὲ οἰκόπεδο ποὺ προερχότανε ἀπὸ δωρεά¹⁹.

Τὸ νέο σχολεῖο εἶχε τρεῖς εὐρύχωρες αἵθουσες καὶ μιὰ εὐρύχωρη στοὰ γιὰ τὰ χειμερινὰ διαλείμματα τῶν μαθητῶν²⁰. Ἀπὸ μιὰ περίοδο καὶ πέρα καὶ μέχρι τὸ 1890 ἦταν μιχτὸ²¹ καὶ λειτουργοῦσε σὰν ἀλληλοδιδασχικὸ²², ἀλλὰ μπορούμε νὰ ποῦμε πῶς ὁ τρόπος τῆς λειτουργίας του ἦταν ἀκόμη ἀρκετὰ πρωτόγονος. Τὰ πραχτικά διορισμοῦ δασκάλων στὰ 1860 καὶ 1861 ποὺ βρίσκονται στὸν Κώδικα τοῦ Κ.Μ.Σ. ὑπ' ἀριθ. 7²³ μιλοῦν ἀπὸ μόνα τους γιὰ τὴν κατάσταση, ποὺ ὅμως βελτιώνεται σημαντικὰ στὰ τέλη τοῦ αἰώνα.

Σταθμὸς στὴν ἱστορία τῶν σχολείων τοῦ Γκέλβερι στάθηκε ἡ ἔδρυση, στὰ 1884, τῆς φιλεκπαιδευτικῆς ἀδελφότητος «Ἡ Ναζιανζός» ἀπὸ τοὺς μετανάστες τῆς Πόλης. Σκοπὸς τῆς ἦταν ἡ συντήρηση καὶ ἡ προαγωγή τῶν σχολείων τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας²⁴. Τὴν ἐποχὴ ποὺ ἱδρύθηκε εἶχε κίβλα 350 μέλη, ἡ

18. Μὴ μερίδα καθυστερημένων κατοίκων θέλησε ὅμως νὰ γκεμίσει τὸ σχολεῖο, γιατί νόμιζαν ὅτι θὰ διδάσκονταν ἐκεῖ ἡ ἀθεΐα καὶ ἡ ἀνηθικότητα. Παρουσιάστηκαν ὅπλισμένοι με ρόπαλα καὶ ἄρχισαν νὰ χτυποῦν τοὺς τοίχους. Μὲ μεγάλο κόπο τοὺς ἀπομάκρυναν. Βλ. Κ.Μ.Σ. Γκέλβερι, Φακ. 12, δελτίο ὑπ' ἀρ. 959 - 60 (29-2-1950).

19. Ἡ σωστὴ σελίδα γιὰ τὸ πραχτικὸ τοῦ 1858 νὰ ζητηθεῖ στὸν Κώδικα ἀρ. 7, σελ. 31, ὅπου τὸ διορητήριο τοῦ οἰκοπέδου μὲ ἡμερομηνία 30/1/1860. Τὸ σχολεῖο ὅμως ἀρχίζει καὶ χτίζεται νωρίτερα. Πρβλ. σελ. 194· πραχτικὸ τοῦ 1858, ὅπου διορίζονται ἀπὸ τὴν Κοινότητα δύο ἐπόπτες μὲ ἀμοιβὴ 150 γρόσια ὁ καθένας γιὰ τὴν ἐπίβλεψη τῆς οἰκοδομῆς. Καὶ ἡ σφραγίδα τοῦ σχολείου ἔχει χρονολογία ἔδρυσης τὸ 1859. Βλ. καὶ Κανονισμὸ τοῦ 1911, σελ. 26, ἀρθρο 79.

20. Βλ. Ἀκακιάδης, *ἐνθ' ἂν*, σ. 68.

21. Δὲν ξέρουμε ἀπὸ πότε ἀκριβῶς φοιτοῦν τὰ κορίτσια στὸ σχολεῖο. Πάντως αὐτὸ πρέπει νὰ ἔγινε ἀρκετὰ ἀργά. Στὸ Νέφσεχιρ ποὺ ἦταν μεγάλῃ πόλῃ καὶ εἶχε πιδὶ πλήρη σχολεῖα τὸ παρθεναγωγεῖο ἱδρύεται στὰ 1869 καὶ τὸ νηπιαγωγεῖο στὰ 1872 (Βλ. Γεωργίου, «Νέφσεχιρ», *ἐνθ' ἂν*). Στὴ Σινασὸ ἔχουμε παρθεναγωγεῖο ἀπὸ τὰ 1872. Βλ. Ἀρχελάου, *Σινασός*, σ. 49. Τὴν ἴδια ἐποχὴ πάνω - κάτω πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἀρχίζει ἡ γυναικεῖα ἐκπαίδευση καὶ στὸ Γκέλβερι. Βλ. καὶ Ἀκακιάδης, *ἐνθ' ἂν*, σ. 72, γιὰ ὀρισμένες δασκάλισσες. Ὅταν, πάντως, ἱδρύεται ἡ «Ναζιανζός», στὰ 1884, φοιτοῦν ἤδη κορίτσια. Βλ. καὶ πιδὶ κάτω σημ. 24.

22. Βλ. Ἀχ. Ἀνδρεάδης, *Ἀστήρ*, σ. 237.

23. Στὴ σ. 6. Παραθέτουμε ἕνα κατὰ μετάφραση τοῦ Γ. Μαυροχαλυβίδη: «Ἐδῶ φανερόνεται τῆς Ἑλενας τὸ ἴγνόν, τὸν Γιώργη θεωρεῖ κατάλληλο μὲ τὴν ἔγκριση τῆς Συνόδου νὰ διαβάσει καὶ νὰ μᾶθει τὰ παιδιὰ ἕνα χρόνον μὲ τὸν κατάλληλο κανονισμό, μὲ κάθε λογῆς ἀνατροφή ποὺ ταιριάζει καὶ θὰ τὰ βόσκει καὶ θὰ τὰ ἐπιβλέπει καὶ τὴ χρονίᾳ του ἀμοιβὴ χίλια γρόσια θὰ φτάσει καὶ τὴ Δεύτερη Ἀνάσταση θὰ περιφέρει ἕνα δίσκο καὶ ἔτσι νὰ ἐκτελεῖ τὸ καθήκον του δόθηκε ἀπόφαση. Στὶς ἀκολουθίας τῆς ἐκκλησίας πάντα θὰ παρευρίσκεται».

Σ' αὐτὰ ποὺ ἀναφέρονται ἐδῶ συγκατατίθεμαι καὶ ἐγὼ ὁ δάσκαλος ὁ Γιώργης.»

24. Νὰ πῶς τὸν ὀρίζει ἀκριβέστερα στὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ 86 ἀρθρα τοῦ Καταστατικοῦ τῆς: «Σκοπὸς τῆς Ἀδελφότητος εἶναι: α) ἡ συντήρησις τῶν ἐλληνικῶν ἐκπαιδευτηρίων τῆς κω-

δράση της όμως στην αρχή στάθηκε αρκετά περιορισμένη. Οί καιροί ήταν ακόμη δύσκολοι και, όπως είπαμε, στην πραγματικότητα, οί ελευθερίες που εξασφάλιζε το Χάπ-ι-χουμαγιούν ήταν στο μεγαλύτερό τους μέρος στα χαρτιά. Μολαταύτα η 'Αδελφότητα συνεργάζεται στο μέτρο του δυνατού με το τιμήμα της σχολικής έφορίας του Γκέλβερι που βρίσκεται στην Πόλη και στα 1889 συγχωνεύεται μαζί της και της παραχωρεί την περιουσία της. Ός το Σύνταγμα του 1908, μέσα σ' ένα κλίμα μισοελεύθερο, και η δράση της έφορίας ήταν αναγκαστικά περιορισμένη²⁵. Παρ' όλα ταύτα, όμως, σέ συνδυασμό με τις ενέργειες της 'Εφοροδημογεροντίας του Γκέλβερι έχει αγαθό αντίκτυπο για τὰ σχολεία της κομόπολης. Γύρω στα 1890, η σχολή γίνεται άστική²⁶ και την Ίδια εποχή αποκτά και δεύτερο όροφο χάρη κυρίως στις προσπάθειες του 'Ιω. Παντελεημονίδη²⁷. Από τότε παύει νά είναι μικτή και ό δεύτερος όροφος γίνεται άρρεναγωγείο, ενώ στον πρώτο στεγάζεται το νηπιαγωγείο και το παρθεναγωγείο²⁸. Το Γκέλβερι από την εποχήν αυτή δέχεται και μαθητές από τὰ γύρω του έλληνικά χωριά κι άρχίζει νά γίνεται κατά κάποιον τρόπο πνευματική έστία της περιφέρειας²⁹.

Ένα νέο βήμα πρὸς τὰ εμπρός γίνεται με την άνασύσταση της «Ναζιανζού» στα 1908, μετά την έγκαθίδρυση του Συντάγματος³⁰. Το καταστατικό της τρο-

μοπόλεως Καρβάλης, β) η προαγωγή εις πλήρες νηπιαγωγείον, παρθεναγωγείον και άστικόν και γ) η παροχή βιβλίων και γραφικής ύλης εις τούς εν αυτή φοιτῶντας άπόρους, πλην επί χρηστομαθεία και έπιμελεία διαπρέποντας μαθητάς άμφοτέρων τών φύλων». Βλ. Ναζιανζηνόν 'Ημερολόγιον, σ. 20.

25. Πράγμα που δεν εμπόδιζε νά συλληφθούν τὰ μέλη της στα 1901 και νά κατασχεθούν τ' άρχεία της. Βλ. 'Ακακιάδη, *ένθ' άν.*, σ. 78. 'Απολυθήκανε έπειτα από επέμβαση του Μητροπολίτη 'Ικονίου. Κατά τὸν πληροφορητή Γ. Μαγιάλου, τὸ έπεισόδιο αυτό έγινε μερικά χρόνια άργότερα και συνδυάστηκε και με έλεγχο τῶν βιβλίων της κοινότητας του Γκέλβερι που δεν άπόδειξε τίποτα τὸ ύποπτο.

26. 'Αστικό λέγανε συνήθως τὸ τετρατάξιο δημοτικό μαζί με τὸ τριτάξιο έλληνικό. Το Γκέλβερι όμως είχε μόνο έξη τάξεις. Βλ. και παρακάτω σ. 138 κ.έ.

27. (1850 - 1901) 'Αρχιμανδρίτης, άπόφοιτος της Χάλκης, ιεροκήρυκας της Μητρόπολης 'Ικονίου, που πολλά πρόσφερε για την πνευματική ανάπτυξη του Γκέλβερι. Βλ. 'Ακακιάδη, *ένθ' άν.*, σ. 109 κ.έ.

28. 'Ιω. Παντελεημονίδης, *ένθ' άν.*, άναφέρει ότι στα 1889 ήρθε στο Γκέλβερι η παιδαγωγός 'Αλεκτορίδου και ό 'Ακακιάδης, *Καρβάλη*, σελ. 75, άναφέρει επίσης ότι στα 1892 στέλνονται από την Πόλη παρθεναγωγοί. Κατά τὸ Στ. Παντελεημονίδη, *ένθ' άν.*, τὸ παρθεναγωγείο ύπάρχει από τὰ 1891.

29. Και Τοῦρκοι του Γκέλβερι φοιτοῦν σ' αυτό, κυρίως παιδιά τῶν προυχόντων, όπως ό Νουρή-μπεης, γιός του Μουσά, ό 'Εμίν έφέντης κ.ά. Βλ. και Γκέλβερι, φακ. 12, άρ. δελτίου 950 (1949) και φακ. 22 άρ. δελτίου 3583 κ.έ. (1960) και *Μακεδονικόν 'Ημερολόγιον*, Στ. 'Αντωνιάδη α' Αναμνήσεις από την Πανήγυρη του Γρηγορίου Θεολόγου εις την Π. Καρβάλην».

30. Χαρακτηριστικό είναι ότι τὰ μέλη του Συμβουλίου της έχουν τώρα αντικαταστήσει την κατάληξη -ογλου από τὰ επίθετά τους με την -ίδης.

ποποιείται σε όρισμένα σημεία³¹ και η 'Αδελφότητα συνεχίζει από τότε τη δράση της χωρίς διακοπή ως την 'Ανταλλαγή του 1924, όποτε αυτοδιαλύεται³².

'Από την εποχήν αυτή μέχρι το 1914 το σημαντικότερο γεγονός για τα εκπαιδευτικά πράγματα της κωμόπολης είναι η απόχτηση νέου σχολικού κτιρίου στα 1912. Χτίζεται κοντά στο πρώτο, που χρησιμεύει πια μόνο σαν αρρεναγωγείο. Το μεγαλύτερο μέρος της δαπάνης έκανε ο πάμπλουτος πρόκριτος Χατζή-άγας Λουκίδης³³, αλλά αποπερατώθηκε με εισφορές των κατοίκων.

Τις παραμονές του 1914 τα εκπαιδευτικά ιδρύματα του Γκέλβερι αρχίζουν να λειτουργούν πιο άρτια. Με την έκρηξη όμως του πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου η κατάσταση για τα σχολεία γίνεται γενικά πολύ δύσκολη. 'Η ύποτιμηση του νομίσματος προκαλεί μεγάλη αύξηση των δαπανών που δύσκολα καλύπτονται³⁴. 'Από την άλλη μεριά, οι τουρκικές αρχές κάνουν πολλές δυσκολίες και προσπαθούν με κάθε τρόπο να τα κλείσουν.

'Η περίοδος της Μικρασιατικής 'Εκστρατείας είναι ακόμη πιο δύσκολη. Δεν μπορεί να γίνει τότε λόγος για εύρυθμη λειτουργία των σχολείων³⁵. 'Απλώς συνεχίζεται στο μέτρο του δυνατού η σχολική εργασία πάνω στα παλιά αχνάρια. Στα 1914 ουσιαστικά σταματά κάθε προσπάθεια στον τομέα της εκπαίδευσης, καθώς και σ' όλους τους άλλους.

ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΣΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΠΕΡΙΟΔΟ

Ποιό ήταν σε γενικές γραμμές το επίπεδο της εκπαίδευσης στο Γκέλβερι στα τέλη του 19ου αί. και στις αρχές του 20ού; Θα προσπαθήσουμε να δώσουμε

31. Βλ. 'Ιω. 'Ακακιάδη, «Ναζιανζός», *Ξενοφάνης*, Ζ (1910), 64 - 67. Βλ. και σ. 134 κ.ε.

32. 'Ένα τμήμα της περιουσίας της παίρνει το Τουρκικό Δημόσιο κι ένα τμήμα το 'Ελληνικό. 'Ορισμένα περιουσιακά της στοιχεία που ήταν στ' όνομα φυσικών προσώπων, κατακρατήθηκαν αυθαίρετα από τους ενδιαφερόμενους. 'Η «Ναζιανζός» Κωνσταντινουπόλεως είχε 5560 χάρτινες λίρες στο υποκατάστημα της Τραπεζίς 'Αθηνών στην Πόλη. Το ποσό αυτό το άπαιτούσε και η «Ναζιανζός» 'Αθηνών, αλλά και η κοινότητα ν. Καρβάλης. Τελικά τα κατάσχεσε ο Μεταξάς. Στην Πόλη επίσης προδόθηκε η εικονικότητα ορισμένων περιουσιακών στοιχείων της «Ναζιανζού» και τα κατάσχεσε η τουρκική κυβέρνηση. 'Η «Ναζιανζός» επανιδρύεται εδώ στις 28/6/1925. Βλ. 'Ακακιάδη, 'Η Καρβάλη, σσ. 80 - 81.

33. 'Ο ίδιος έχτισε μ' έξοδα του και τουρκικο σχολείο για τις ανάγκες των τουρκόπαιδων της κοινότητας. Βλ. 'Ακακιάδη, 'Η Καρβάλη, σ. 126. 'Ο έγγονός του Σωκρ. Λουκίδης πληροφορητής του Κ.Μ.Σ., λέει ότι ο παππούς του έγραψε και σε πλούσιο καρβαλιώτη Τούρκο στην Πόλη η έλαβε βοήθεια για το χτίσιμο του τουρκικού σχολείου.

34. 'Ενώ γύρω στα 1914 ο προϋπολογισμός των σχολείων είναι 700 - 800 λίρες, κατόπιν ούτε δυό χιλιάδες δεν φτάνουν. Βλ. 'Αχ. 'Ανδρεάδη, Κέλβερι, 'Ασθή, σ. 6.

35. Μετά την απόβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, ήρθε διαταγή να κλείσουν, αλλά η Δημηγόρνη κατόρθωσε με πλάγια μέσα να τα κρατήσει ανοιχτά όλο σχεδόν το διάστημα μέχρι το 1924. Φυσικά το πρόγραμμα δεν εφαρμόζεται ακριβώς. 'Η ελληνική ιστορία και γεωγραφία δε διδάσκεται, η επιβάλλεται η πλατιά διδασκαλία της τουρκικής γλώσσας από Τούρκους δασκάλους.

μιάν εικόνα της βασισμένοιο κυρίως σέ στοιχειῶ παρμένα ἀπό κώδικες και βιβλιογραφικές πηγές³⁶ ὄχι μόνο τοῦ Γκέλβερι ἀλλὰ και ἄλλων γειτονικῶν κοινοτήτων τῆς Καππαδοκίας, καθῶς και σέ ἄρθρα ὀρισμένων ἐκπαιδευτικῶν και πρακτικῶν συνεδριάσεων ἐκπαιδευτικῶν ἐπιτροπῶν στήν Πόλη ποῦ μέ τίς γενικές διαπιστώσεις τους φωτίζουν ἀπό πολλές πλευρές τὸ ζήτημα³⁷.

Πρὶν ὅμως δώσουμε τὴν εἰκόνα αὐτή, θὰ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε πῶς γενικά οἱ τοπικοὶ συγγραφεῖς ἔχουνε τὴν τάση νὰ μεγαλοποιοῦν τὰ ἐπιτεύγματα τῆς μικρῆς τους πατρίδας σ' ὅλους τοὺς τομεῖς ὅπως και νὰ ἐξάφρουν τὴν δράση τοπικῶν παραγόντων. Ἐτσι, και στὸν τομέα τῆς παιδείας μεγαλοποιοῦν συχνὰ τὴ σημασία τῶν σχολείων τους, τοὺς δίνουν τίτλους ἀνώτερους ἀπὸ τὴν πραγματικὴ τους βαθμίδα, τὰ ὀνομάζουν «ἐλληνικά» ἢ «ἀστικά» χωρὶς νὰ εἶναι στήν πραγματικότητα παρὰ δημοτικά μέ μιὰ ἢ δύο τάξεις ἐλληνικοῦ ποῦ συνήθως ὑπολειτουργοῦν. Γιὰ τίς τάξεις αὐτὲς συχνὰ εἶναι ὑπεύθυνοι οἱ τοπικοὶ ἔφοροι οἱ ὅποιοι, ἀπὸ ἓνα εἶδος κακῶς ἐννοούμενης ἀμιλλας πρὸς ἄλλες κοινότητες, τίς δημιουργοῦν ὅπως-ὅπως, χωρὶς νὰ διαθέτουν τ' ἀνάλογα μέσα. Ἐτσι ἀποκτᾶ μέν τὸ σχολεῖο τους ἀνώτερο τίτλο, ἀλλὰ θυσιάζεται τὸ δημοτικό, ποῦ ὑπολειτουργεῖ κι αὐτό, ὑπονομεύοντας μέ τὴ σαφὴ του βάση ὅλο τὸ ὀικοδόμημα³⁸.

Κάτω ἀπ' αὐτὸ τὸ πρίσμα, λοιπόν, θὰ πρέπει νὰ δοῦμε και τὰ σχολικά πράγματα τοῦ Γκέλβερι, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴ δράση τῶν δύο σχολικῶν τοῦ ἔφοριῶν: τῆς Πόλης και τῆς τοπικῆς.

Σχολικὴ ἐφορία. Δὲν μποροῦμε νὰ καθορίσουμε ἀκριβῶς ἀπὸ πότε ἡ δημογεροντία τοῦ Γκέλβερι ἄρχισε νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν παιδεία, γιὰτι καμιά γραπτὴ πηγή δὲ μᾶς βοηθᾷ σ' αὐτό. Δὲν ξέρομε ἐπίσης ἀπὸ πότε ὑπάρχει ἐπίσημα ἢ ἀνεπίσημα ἡ Ἐφορία τῆς Πόλης κι ἂν αὐτὴ ἢ ἡ τοπικὴ δημογεροντία ἱδρυσε τὸ πρῶτο κοινοτικὸ σχολεῖο — ἂν δὲν ἦταν ἰδιωτικόν. Πρώτη πάντως δημοσία ἐκδήλωση ἐνδιαφέροντος τῶν μεταναστῶν γιὰ τὰ σχολεῖα εἶναι ἡ συνέλευση τοῦ 1856³⁹. Τὸ πραχτικὸ γιὰ τὴν ἱδρυση σχολείου τὸ ὑπογράφουν, ὅπως εἶδαμε 33 άτομα. Πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ἐκείνη μᾶλλον κι ἀπ' αὐτοὺς ποῦ ὑπογράψανε τὸ πραχτικὸ θὰ ἱδρῦθηκε ἐπίσημα ἡ Ἐφορία τῆς Πόλης⁴⁰. Ἡ συλλογὴ ἐράνων γιὰ τὸ σχολεῖο κι ἡ παρακολούθηση

36. Βλ. Ἐκθεση Ἀσκητόπουλου, σσ. 13 - 14.

37. Δυστυχῶς οἱ πληροφορίες τῆς προφορικῆς παράδοσης στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Κ.Μ.Σ. στὸν τομέα αὐτὸν εἶναι ἐλάχιστες.

38. Γιὰ τὰ ἄλλα ἀσθενῆ σημεῖα τῆς τότε παιδείας, τὸ φόρτο τῶν προγραμμάτων και τὸν ἀντιπαιδαγωγικὸ τρόπο διδασκαλίας, γίνετα λόγος ἀμέσως παρακάτω.

39. Βλ. σ. 130.

40. Ὁ Ἀκακιάδης, Ἡ Καρβάλη, σ. 64, νομίζει ὅτι ἀπὸ τὸ 1830 πάνω-κάτω ὑπῆρχε στήν Πόλη ἀνεπίσημα ἓνα εἶδος ἐφορίας. Δὲν εἶναι ἀπίθανο γιὰτι γύρω στήν ἴδια ἐποχὴ κι ἄλλες καππαδοκικὲς παροικίες στήν Πόλη ἀσχολοῦνται μέ τὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα

τῶν ἐργασιῶν γιὰ τὸ χτίσιμό του θὰ ἦταν πάνω-κάτω τὰ κύρια καθήκοντα τοῦ νέου σώματος. Δὲν ξέρουμε ὅπως ὀλίποτε πολλὰ πράγματα γιὰ τὴ δράση της μέχρι τὸ 1884, πὺ ἰδρύεται ἡ «Ναζιανζός».

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, ἡ Ἐφορία τῆς Πόλης ἀποτελεῖται ἀπὸ ἑπτὰ μέλη καὶ συνεργάζεται στενὰ μὲ τὴ «Ναζιανζό» μέχρι τὸ 1889⁴¹. Τότε ἡ «Ναζιανζός» διαλύεται⁴² καὶ συγχωνεύεται μὲ τὴν ἐφορία. Τὸ νέο σῶμα δρᾷ αὐτοτελῶς ὡς τις 27/7/1908 πὺ γίνεται ἡ ἀνασύστασις τῆς ἀδελφότητος. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν αὐτὴ τὸ συμβούλιον τῆς «Ναζιανζού» ἀποτελεῖ ταυτόχρονα καὶ τὴν κεντρικὴ ἐφορία τῶν σχολείων τοῦ Γκέλβερι στὴν Πόλη.

Τὰ καθήκοντα τῆς ἐφορίας ἦταν ποικίλα. Κύριο μέλημά της ἦταν νὰ βρῖσκει πόρους γιὰ τὰ σχολεῖα⁴³, ἀλλὰ φροντίζει ἐπίσης γιὰ τὴν ἀποστολὴ βιβλίων καὶ ὀργάνων καὶ τὴν πρόσληψη τοῦ κατάλληλου προσωπικοῦ, τοῦ ὁποίου καθορίζει καὶ τὴ μισθοδοσίαν. Καθορίζει ὅμως ἀκόμη καὶ τὴ διδασκτέα ὕλη ὡς ἓνα σημεῖο⁴⁴.

Γιὰ τὴ στενότερη παρακολούθησις τοῦ ὅλου ἐκπαιδευτικοῦ ἔργου, πὺ εἶναι παράρτημά της, ἡ ἐφορία τῆς Πόλης συνεργάζεται στενὰ μὲ τὴν τοπικὴν ἐφορία τοῦ Γκέλβερι. Αὐτὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ 5 - 7 μέλη⁴⁵ καὶ παρακολουθεῖ ἀπὸ κοντὰ τὴ λειτουργίαν τῶν σχολείων. Φροντίζει γιὰ τὴν εἰσπραξὴ τῶν διδασκτρῶν⁴⁶ καὶ ἀσχολεῖται γενικὰ μὲ τὴν οἰκονομικὴ διαχείρισιν τῶν ἰδρυμάτων, ἐπιβλέπει τὴν ἐργασίαν τοῦ προσωπικοῦ, πὺ ἔχει δικαίωμα νὰ τὸ πᾶψει, ἐτοιμάζει τὴν ἔγκαιρην ἑναρξὴ τῶν μαθημάτων καὶ παρακολουθεῖ τὴν διεξαγωγὴν τῶν προφορικῶν ἐξετάσεων στὸ τέλος τοῦ χρόνου μὲ εἰδικὴ ἐξεταστικὴ ἐπιτροπὴ πὺ

τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας τους. Πρβλ. Γεωργίου, *ἔνθ' ἀν.* καὶ σ. 128, σημ. 4. Οἱ περισσότερες ἐφορίαι ὅμως ἰδρύονται μετὰ τὸ Χάτ-ι-χουμαγιούν. Βλ. Λαμέρα. «Περὶ τοῦ θεσμοῦ τῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας δημογεροντιῶν», *Μικρασιατικά Χρονικά*, Γ (1940), 468.

41. Βλ. «Ναζιανζήνων Ἡμερολόγιον» καὶ Ἀκακιάδης, «Ἡ εἰκοσιπενταετηρίς τῆς «Ναζιανζού», *Ξενοφάνης*, Ζ (1910), 65 - 67.

42. Βλ. καὶ σ. 131, σημ. 24.

43. Γιὰ τὸ σκοπὸν αὐτὸ διοργανώνει λαχεῖα, παραστάσεις κλπ.

44. Τὸ ἐπίσημον πρόγραμμα τοῦ Πατριαρχείου συχνὰ τροποποιεῖται ἀνάλογα μὲ τις δυνατότητες καὶ τις εἰδικὰ συνθήκας κάθε κοινότητος. Πρβλ. Μωυσιάδου, *Τὸ Ἀνδροπόλιον*, σ. 71: «Τὰ διδασκόμενα μαθήματα περιτέμνονται ἕνεκα ἀνεπαρκoῦς προσωπικοῦ». Βλ. καὶ σ. 128, σημ. 3 καὶ Ἀκακιάδης, *Ξενοφάνης*, Ζ, 64 - 67.

45. Πρόεδρο, ἐπόπτη, ταμίαν, γραμματέαν καὶ συμβούλους. Οἱ ἔφοροι ἐκλέγονταν στὸ Συνοδικὸν τοῦ σχολείου ἀπὸ τοὺς γονεῖς τῶν μαθητῶν. Ἐπαίξε ὅμως ρόλο καὶ ἡ γνώμη τῶν προκρίτων στὴν τάξιν τῶν ὁποίων ἀνῆκαν κυρίως οἱ ἐκλεγόμενοι. Οὔτε ὁ ἀριθμὸς, οὔτε ὁ χρόνος τῆς θητείας τους ἦταν ἀπόλυτα σταθεροί. Βλ. Κ.Μ.Σ. Κῶδ. 1, Κανονισμὸς τῶν σχολείων, ἄρθρο 97, καὶ Κανονισμὸς τοῦ 1911. Κατὰ τὸ Ἀρχεῖο Ν. Χατζηορδάνογλου, *ἔνθ' ἀν.* στὰ 1875 στὸ Γκέλβερι ἡ ἐφορία ἔχει δύο μόνο μέλη: ἐφοροταμίαν καὶ γραμματέαν. Τὸ διοριστήριον πὺ ἔχει 10 ἄρθρα ἀναφέρεται κυρίως στὰ καθήκοντα καὶ τις ἀρμοδιότητες τοῦ ἐφοροταμίαν. Ὁ γραμματέας εἶναι ἀπλῶς βοηθός. Τὸ ἔγγραφο ὑπογράφουν ἑπτὰ άτομα.

46. Βλ. Κ.Μ.Σ. Κῶδ. 1: Κανονισμὸς τῶν σχολείων, σ. 7, ἄρθρο 100.

όριζει ή ίδια. Δίνει τέλος και ύποτροφίες στους καλύτερους μαθητές για να βγούνε δάσκαλοι και να έργαστούνε στα σχολεία τής κοινότητας⁴⁷.

Σχολικός κανονισμός τοῦ 1903⁴⁸. Ἀρκετά κατατοπιστικός για τήν ὅλη σχολική εργασία στο Γκέλβερι είναι ὁ κανονισμός τοῦ 1903. Σ' αὐτὸν καθορίζονται με πολλές λεπτομέρειες τὰ καθήκοντα τῶν μαθητῶν, τοῦ προσωπικοῦ, τῆς ἐφορίας και τῶν γονέων. Καθορίζονται ἐπίσης οἱ ἐργασίμες ὥρες, οἱ ἀργίες, οἱ ἐγγραφές, οἱ ἐξετάσεις, τὰ διδαστρα και ἡ βαθμολογία.

Μαθητές. Γίνονται δεκτοὶ ἀπὸ ἔξι χρονῶν και στο νηπιαγωγεῖο ἀπὸ τεσσάρων. Ἐκτὸς ἀπὸ τίς γενικὲς ὑποχρεώσεις εὐκοσμίας και ταχτικῆς φοίτησης, τοὺς ἀπαγορεύεται νὰ μιλοῦν τούρκικα μέσα κι ἔξω ἀπὸ τὸ σχολεῖο⁴⁹. Ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ τῶν μαθητῶν, πιδ ἀκριβῆ στοιχεῖα ἔχουμε μόνο ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ 20ου αἰ.⁵⁰ ἀπὸ δυὸ πηγές: "Ἐνα μικρὸ τετράδιό με σημειώσεις πὸν διασώζει στη Ν. Καρβάλη ή Ἐλισ. Μακρίδου⁵¹ και τὸν Κῶδ. ὑπ' ἀριθ. 1⁵². Σύμφωνα με τὸ πρῶτο, στὰ 1904 ὑπάρχουν στο παρθεναγωγεῖο και τὸ νηπιαγωγεῖο 214 μαθητές. Στο νηπιαγωγεῖο φοιτοῦν 180 παιδιά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα 74 είναι κορίτσια και στο παρθεναγωγεῖο 32 κορίτσια. Ἀπ' αὐτὰ 13 φοιτοῦν στὴν πρώτη τάξη, 9 στὴ δεύτερη, 6 στὴν τρίτη και 4 στὴν τετάρτη.

Σύμφωνα με τὸν κῶδ. 1 στὰ 1905 φοιτοῦν 246 ἀγόρια και 176 κορίτσια, δηλ. συνολικά 422 μαθητές. Πάντως ὁ ἀριθμὸς τῶν κοριτσιῶν φαίνεται δυσανάλογα αὐξημένος για τόσο λίγο χρονικὸ διάστημα⁵³.

47. Ἀνάμεσα στὰ χρόνια 1903 και 1915 εἶχαν σταλεῖ στη Ροδοκανάκειο Σχολή τοῦ Ζιντζίντερε οἱ Βασ. Διδυμόπουλος, Μαρία Χατίνογλου και Βύφρ. Τσατάλμπαση πὸν ἐργάστηκαν κατόπιν στα σχολεῖα τοῦ Γκέλβερι.

48. Βλ. Κ.Μ.Σ. Κῶδ. 1, σσ. 1 - 7.

49. Αὐστηρή ἐφαρμογή τῆς διάταξης αὐτῆς γίνεται κυρίως μετὰ τὴν ἐπανάδρυση τῆς «Ναζιανζοῦ», ὅταν ἤρθε προσωπικὸ ἀπὸ τὴν Πόλη πὸν μιλοῦσε κατὰ ἑλληνικά (Βλ. και σ. 143). Κατὰ τοὺς πληροφορητές, ὅσους τσακῶναν νὰ μιλοῦν τούρκικα, τοὺς ἔδερναν.

Βλ. Κανονισμὸ τοῦ 1903, ἀρθρο 28: «Ἀπαγορεύεται τοῖς μαθηταῖς νὰ ὁμιλῶσι τουρκιστὶ ἐντὸς και ἐκτὸς τῆς σχολῆς. Οἱ παραβάται δέοντως τιμωροῦνται, ἐν ὑποτροπῇ δὲ και ἀποβάλλονται τῆς σχολῆς».

50. Δὲν ἔχουμε πληροφορίες για τὸν ἀριθμὸ τῶν μαθητῶν στὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰ. Ἀπὸ τὸ χωρὸ ὅμως πὸν διέθετε τὸ πρῶτο σκαφτὸ σχολεῖο μπορούμε νὰ βγάλουμε τὸ συμπέρασμα πὸς δὲ θὰ ξεπερνοῦσαν τοὺς 40 - 50. Δὲν ξέρουμε ἐπίσης τὸν ἀριθμὸ τῶν μαθητῶν τοῦ νέου σχολεῖου στὰ 1859, πὸν ὅμως θὰ πρέπει νὰ ἦταν ἀρκετὰ μεγαλύτερος.

ἘΟ Λεβίδης, «Περὶ πολιτισμοῦ» (1899) χειρ. Κ.Μ.Σ., Καπ. 29.Π/4, 237 ἀναφέρει δύο σχολεῖα με 170 μαθητές.

51. Στὶς σσ. 29 - 30 ὑπάρχει και ὁ λόγος πὸν ἔγραψε στὶς προφορικὲς ἐξετάσεις τοῦ 1904 ή διευθύντρια τοῦ παρθεναγωγείου Ἀμ. Βασιλειάδου.

52. Στὴ σ. 17. Στατιστικὸς πίνακας σχολείων πὸν ὑποβλήθηκε στον Καϊμακάμη.

53. Τὴν ἴδια ἐποχὴ δημοσιεύεται στον *Ξεροφάνη*, Γ (1903), 44 μιὰ στατιστικὴ για τὰ σχολεῖα τοῦ Γκέλβερι. Σύμφωνα με αὐτήν, ὑπάρχει ἓνα ἀρρεναγωγεῖο με 350 μαθητές και 6 δασκάλους πὸν διδάσκουν σ' ἐπτὰ τάξεις και ἓνα παρθεναγωγεῖο με 150 μαθήτριες, 4 τά-

Οι πληροφορίες για τὸν ἀριθμὸ τῶν μαθητῶν τὶς παραμονὲς τῆς Ἀνταλλαγῆς τοῦ 1924 εἶναι λιγότερο ἀκριβεῖς. Ὁ Ἀχ. Ἀνδρεάδης⁵⁴, γύρω στὰ 1918 ἀναφέρει 650 μαθητὲς στὴν «ἀστική σχολὴ ἁρρένων» καὶ τριακοσίους στὸ παρθεναγωγεῖο καὶ νηπιαγωγεῖο. Οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ εἶναι ὅπωςδὴποτε πάνω ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Δὲν φαίνεται νὰ ξεπέρασαν ποτὲ τοὺς 450 περίπου ὡς τὸ ὀριστικὸ κλείσιμο τῶν σχολείων στὰ 1924⁵⁵.

Διδαχτικὸ προσωπικὸ. Τὸ διδαχτικὸ προσωπικὸ, ποὺ ὅπως εἶδαμε⁵⁶, γύρω στὰ 1860 ἀποτελεῖται ἀπὸ δασκάλους ποὺ ξέρανε λίγα γράμματα, σιγά-σιγά καλυτερεύει ποιοτικά, ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς «Ναζιανζοῦ». Τότε πιά γίνεται προσπάθεια νὰ διορίζονται στὸ Γκέλβερι ἀπόφοιτοι ἀπὸ μεγάλες γυναικείες σχολές⁵⁷, μεγαλώνει ὁ ἀριθμὸς τοῦ προσωπικοῦ καὶ διορίζονται καὶ δασκάλισσες γιὰ τὸ νηπιαγωγεῖο καὶ τὸ παρθεναγωγεῖο. Στὰ 1905⁵⁸ διδάσκουν στὰ σχολεῖα 6 δάσκαλοι καὶ 3 δασκάλισσες.

Οἱ ἀποδοχὲς τῶν ντόπιων δασκάλων, ὅπως καὶ σ' ὅλη τὴν Καππαδοκίαν, ἦταν πολὺ χαμηλές, ἐνῶ οἱ φερμένοι ἀπ' ἄλλοῦ πληρώνονταν καλὰ⁵⁹. Ἡ δου-

ξεὶς καὶ 3 δασκάλες. Οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ φαίνονται σχετικὰ ἀκριβεῖς, ἂν προσθέσουμε καὶ τ' ἀγρία τοῦ νηπιαγωγείου ποὺ ἀναφέρει ἡ Μακρίδου. Οἱ ἀριθμοὶ γιὰ τὰ κορίτσια προβληματίζουν. Οἱ μαθητὲς, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἀπόρους, πληρώνουν. Στὸν Κανονισμὸ τοῦ 1903 ἀρθρ. 100, ἀναφέρεται ὅτι ἡ ἐφορία φροντίζει... περὶ τοῦ ποσοῦ τῶν εἰσητηρίων (sic) καὶ τῆς εἰσπράξεως αὐτῶν. Στὸν Κανονισμὸ ὅμως τοῦ 1911, ἡ πληρωμὴ καταργεῖται (ἀρθρ. 29). Καταβάλλουν μόνον 20 γρόσια ὡς «εἰσιτήριον τέλος».

54. Κέλβερι, Ἀσθή, σσ. 5 - 7.

55. Τόσους τοὺς ὑπολογίζει καὶ ὁ πληροφορητῆς Γ. Δοπρίδης ποὺ ἦταν ἐφορος. Πρβλ. καὶ ἐπιστολὴ τῆς «Ναζιανζοῦ» Ἀθηνῶν στὴν Ἑλένα Βενιζέλου, τῆς 4/12/1925, ὅπου ἀναφέρεται πὼς στὰ σχολεῖα τοῦ Γκέλβερι φοιτοῦσαν 450 μαθητὲς (βλ. Ἀρχεῖα «Ναζιανζοῦ» Ἀθηνῶν. Τὰ γραφεῖα τῆς τώρα εἶναι: Σοφοκίλους 21, γραφεῖα Β. Κριτόπουλου).

56. βλ. σ. 131, σημ. 24.

57. Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῇ, Ζάππειο καὶ Ζωγράφειο Κωνσταντινουπόλεως, Ροδοκανάκειο τοῦ Ζιντζιντερε κλπ. Στὰ 1905, ὁ διευθυντῆς τοῦ ἀρρεναγωγείου εἶναι ἀπόφοιτος τῆς Ροδοκανακείου, ἕνας δάσκαλος, τῆς Μεγάλῃς τοῦ Γένους Σχολῆς καὶ ἡ διευθύντρια τοῦ παρθεναγωγείου ἀπόφοιτος τοῦ παρθεναγωγείου Καισάρειας (βλ. Κώδ. 1, σελ. 17 καὶ Κανονισμὸ 1911, ἀρθρ. 32.) Ἀλλὰ ἤδη ἀπὸ τὸ 1888 ὑπάρχει δάσκαλος ἀπόφοιτος τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς. βλ. Ἱ. Παντελεημονίδης, *Νεολόγος*, ἐνθ' ἀν. Καὶ στὰ 1892 στέλνεται νέο προσωπικὸ ἀπὸ τὴν Πόλιν. βλ. Ἀνακρίδης, *Καρβάλη*, σ. 75.

58. βλ. σ. 136, σημ. 52. Τὸν ἴδιο πάνω-κάτω ἀριθμὸ δίνει καὶ ὁ Ἀχ. Ἀνδρεάδης, ἐνθ' ἀν., σ. 5: πέντε δασκάλους καὶ ἕναν παιδονόμο γιὰ τὸ ἀρρεναγωγεῖο καὶ τέσσερις δασκάλες καὶ δύο παιδονόμους γιὰ τὸ νηπιαγωγεῖο καὶ τὸ παρθεναγωγεῖο.

59. Στὸν κώδ. 1, σελ. 17 ὑπάρχει πρακτικὸ τῆς 3/3/1905 μὲ τὶς ἀποδοχὲς τῶν δασκάλων. Ἀπ' αὐτὸ βλέπουμε πὼς ὁ μὲν διευθυντῆς ἔπαιρνε 5.000 γρόσια, δηλ. 50 λίρες τὸ χρόνο, οἱ δάσκαλοι 40 λίρες, ἡ διευθύντρια τοῦ παρθεναγωγείου 36 λ., οἱ δασκάλισσες 30 λ. οἱ παιδονόμοι 15 λ. καὶ οἱ δύο ντόπιες δασκάλισσες ἀπὸ 10 λ. Ψηλὲς ἀποδοχὲς δίνονται στοὺς ξενόφερτους γιὰτὶ δύσκολα ἀποφράσιζαν δάσκαλοι νὰ πᾶνε τόσο βαθιὰ στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Τουρκίας.

Πρβλ. καὶ Κ.Μ.Σ. Κώδ. 7, σ. 6 - 8 πρακτικὰ διορισμοῦ δασκάλων μεταξὺ 1857 - 60 μὲ

λεια γενικά ήταν πολύ βαριά. Συνήθως δίδασκαν έπτά ώρες την ημέρα αλλά είχαν και πρόσθετες απασχολήσεις⁶⁰ και τὸ σχολικὸ ἔτος ήταν πολὺ μεγαλύτερο ἀπ' ὅ,τι σήμερα⁶¹.

Πρόγραμμα. Τάξεις. Διδακτέα ὕλη. Κατὰ τὴν πρώτη περίοδο τοῦ σχολείου, οὔτε πρόγραμμα συγκεκριμένο, οὔτε τάξεις ὑπῆρχαν. "Όταν ὁ μαθητὴς κατάφερνε νὰ διαβάσει τὸν Ἀπόστολο, ξεσκόλιζε⁶². Γιὰ τὴν περίοδο τοῦ ἀλληλοδιδασκτικοῦ δὲν ἔχουμε πληροφορίες εἰδικὰ ἀπὸ τὸ Γκέλβερι. Ἐμμεσα μονάχα μποροῦμε νὰ πάρουμε μιὰν ἰδέα τῆς διδαχτικῆς δουλειᾶς ἀπὸ προγράμματα γειτονικῶν κοινοτήτων⁶³. Μόνο ἀπὸ τὸ 1890, τότε πού τὸ σχολεῖο γίνεται «ἀστικὸν»⁶⁴ ἀρχίζουμε νὰ ἔχουμε πιὸ ἀκριβεῖς πληροφορίες: "Έτσι, τὸ ἀρρεναγωγ-

ἀποδοχὲς γύρω στὰ 1000 γρόσια τὸ χρόνο. Ἐνας βοηθὸς ὅμως παίρνει μόνο 100 γρ. Βλ. καὶ σ. 131.

60. Γραφικὴ ἐργασία, ἐποπτεῖες, ἐκκλησιασμοὶ μαθητῶν κλπ. Στὸν κανονισμό τοῦ 1911, σ. 23, ἄρθρο 73, γίνεται λόγος καὶ γιὰ καλοκαιρινὰ καθήκοντα τῶν δασκάλων καὶ τῶν μαθητῶν. Σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρο αὐτό, στὸ διάστημα τῶν διακοπῶν οἱ μαθητὲς ἔπρεπε νὰ εἶναι στὸ σχολεῖο στὶς 8 τὸ πρωὶ τρεῖς φορές τὴ βδομάδα γιὰ ἐκδρομὲς στὰ περίξ ὅπου γινόντανε μαθήματα φυσικῆς μέσα στὴ φύση. Τὶς ἄλλες τρεῖς μέρες ἔπρεπε νὰ εἶναι στὸ σχολεῖο στὶς 2 μ.μ. κατὰ τμήματα γιὰ γυμναστικὴ καὶ ἐκλεκτὰ μαθήματα ἡθικῆς. Ὅσοι δὲν πήγαιναν δὲν προβιβάζονταν.

61. Τὰ μαθήματα ἀρχίζαν παλιότερα στὶς 15 Σεπτεμβρίου καὶ ἀργότερα τὴν 1η Σεπτεμβρίου καὶ οἱ προφορικὲς ἐξετάσεις τελείωναν στὰ τέλη Ἰουλίου. Ἄν καὶ ὑπῆρχαν ἀριστετὲς ἀργίες ἐξαιτίας τῆς μεγάλης θρησκευτικότητος τῶν κατοίκων, οἱ διακοπὲς τοῦ Πάσχα καὶ τῶν Χριστουγέννων ήταν πολὺ πιὸ σύντομες ἀπ' ὅ,τι ἐδῶ. Βλ. Κανονισμὸ 1911, ἄρθρο 8. Οἱ ἐγγραφὲς ἀρχίζαν ἀπὸ τὶς 16/8 καὶ διαρκοῦσαν ὡς τὰ τέλη Σεπτεμβρίου. Ἄν ὁ μαθητὴς ἔρχοταν ἀργότερα, τὸν ἔγραφαν στὴν κατώτερη τάξη.

62. Βλ. σ. 129.

63. Π.χ. στὸ ἀλληλοδιδασκτικὸ τῆς Νεάπολης καὶ στὸ παρθεναγωγεῖο διδάσκονταν στὰ 1874: Ἀνάγνωση, γραφὴ, ἀριθμητικὴ, πάθη, γραμματικὴ, θεματογραφία ἐκ τοῦ τουρκικοῦ εἰς τὸ ἀπλοελληνικὸν καὶ χειροτεχνία. Βλ. Κωδ. Νεάπολης τοῦ Ταμεῖου Ἀνταλλαξίμων, ἀρ. καταλόγου 2, σ. 27: Ἐκθεσεις γενικὴ (τῆς 7/3/1874). (Ἐπάρχει ἀντίγραφον στὸ Κ.Μ.Σ.) Τὸ πιθανότερο εἶναι πὼς στὸ Γκέλβερι τὸ πρόγραμμα θὰ ήταν κάπως ἀπλούστερο. Κατὰ τὸν Γ. Δοπερίδη, τὰ νεοελληνικὰ ἀρχίζουν νὰ διδάσκονται στὸ Γκ. στὰ 1890. Βλ. καὶ σ. 135, σημ. 44.

64. Συνήθως τὰ λεγόμενα ἀστικά ὅπως εἴπαμε στὴ σελ. 6, σημ. 3 εἶχαν 4 τάξεις δημοτικοῦ καὶ 3 ἐλληνικοῦ. Τὸ σύστημα κατὰ τὸν Γεωργίου, (ἐνθ' ἂν., σ. 456 κ.έ.) μπαίνει σ' ἐφαρμογὴ στὴ Νεάπολη στὰ 1887 - 1888. Τότε μπαίνουν καὶ τὰ τεχνικὰ μαθήματα, ὠδική, ἱχθυογραφία, καθὼς καὶ ἡ γυμναστικὴ. Σύμφωνα ὅμως μὲ τὸν κώδ. 2 τῆς Νεάπολης (βλ. σημ. 2) στὰ 1874 ὑπῆρχε πεντατάξιον «ἐλληνικόν» καὶ δύο γυμνασιακὰς τάξεις ἐπὶ πλέον χωρὶς τεχνικά. Βλ. καί: Ἀρχελάου, Συνασός, σ. 48, πρόγραμμα ἀρρεναγωγείου καὶ σ. 53, πρόγραμμα παρθεναγωγείου.

Στὸ Γκέλβερι δὲν φαίνεται πὼς ἔγινε ποτὲ πλήρης ἀστικὴ σχολή. Παρόλο πού στὸν Κανονισμό τοῦ 1911 προβλέπεται ὀκταετὴς φοίτηση μετὰ τὸ νηπιαγωγεῖο, ὁ Ἀχ. Ἀνδρεάδης, Ἀστήρ, ἐνθ' ἂν., παραδέχεται ὅτι στὰ 1914 τὸ σχολεῖο δὲν εἶχε φτάσει σὲ σημεῖο νὰ γίνεαι πλήρης ἀστικὴ σχολή. Καὶ ὁ Ἀκακιᾶδης, ἐνθ' ἂν., σημειώνει ὅτι στὰ 1890 «ἐφημέροσθη

γειο δὲ φαίνεται νὰ ξεπέρασε ποτὲ τὶς ἑξὶ τάξεις, ὅπως σ' ἄλλες κοινότητες⁶⁵. Ἡ πέμπτη καὶ ἡ ἕκτη τάξη τοῦ εἶχαν ὕλη σχολαρχείου⁶⁶. Τὸ παρθεναγωγεῖο εἶχε τέσσερις τάξεις ποὺ ἀντιστοιχοῦσαν στὶς τέσσερις πρώτες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ⁶⁷. Στὸ νηπιαγωγεῖο φοιτοῦσαν τὰ παιδιά ἑνα-δυὸ χρόνια, ἀνάλογα μὲ τὴν ἡλικία τους.

Λιδακτικὲς μέθοδοι. Γιὰ τὸ σύστημα τῆς δουλειᾶς τόσο στὸ νηπιαγωγεῖο, ὅσο καὶ στὸ ἀρρεναγωγεῖο καὶ τὸ παρθεναγωγεῖο πολλὲς πληροφορίες παίρνουμε, ὅπως εἴπαμε, γενικὰ ἀπὸ ὀρισμένες ἐκθέσεις καὶ ἄρθρα ποὺ γράφτηκαν γιὰ τὴν ἐκπαίδευση στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Τουρκίας. Τὸ συμπέρασμα ποὺ μπορούμε νὰ βγάλουμε εἶναι ὅτι παρ' ὅλες τὶς προσπάθειες ποὺ ἔγιναν, ἰδίως στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰ., τὰ σχολεῖα ἐργάζονταν ἀκόμη κατὰ τρόπον ὁ ὁποῖος πολὺ ἀπέχετο ἀπὸ τὶς σημερινὲς μας ἀντιλήψεις γιὰ τὴν ἐκπαίδευση⁶⁸. Παρατηρητές, εἰδικοί καὶ μὴ, ποὺ ἐπισκέπτονται τὰ σχολικὰ ἰδρύματα μᾶς δίνουν μιὰ ὄχι καὶ τόσο εἰδυλλιακὴ εἰκόνα τῆς κατάστασης. Ὁ συντάχτης τῆς ἐφημερίδας «Πρόοδος» τῆς Πόλης Δανιηλίδης⁶⁹ λέει καθαρὰ ὅτι ἡ πρώτη καὶ ἡ μέση ἐκπαίδευση, ὅπως δίνονται, καταδικάζουν σὲ στέρωση καὶ ἀτροφία κάθε δημιουργικὴ δύναμη τῆς

ἐν μέρει τὸ σύστημα τῆς ἀστικῆς σχολῆς» ἀντλώντας, ὅπως φαίνεται τὴν πληροφορία ἀπὸ τὸν Ἰω. Παντελεημονίδη, ἐνθ' ἂν.

65. Στὶς ἑπτὰ τάξεις ποὺ ἀναφέρει ὁ Ξενοφάνης, ἐνθ' ἂν., ἴσως νὰ λογάριζε μαζὶ καὶ τὸ νηπιαγωγεῖο, ἂν καὶ κατὰ τοὺς πληροφορητές, σχηματίστηκαν ἀνάμεσα στὰ χρόνια 1890 - 1900 ἐκτάκτως καὶ 7η καὶ 8η τάξη ποὺ ὅμως δὲν διατηρήθηκαν.

66. Ἀπὸ ἀπολυτήριον τοῦ 1895, τοῦ Ἀχ. Ἐρμ. Ἀνδρεάδη, ἰδιοκτησία τοῦ Κ.Μ.Σ., βλέπουμε πὼς στὴν 6η δημοτικὸν διδάσκανε: Ὁρθοκευτικά, ἑλληνικά, μαθηματικά, τούρκικα, γαλλικά, ἱστορία, γεωγραφία, φυσικὰ, διπλογραφία, ἰχθυογραφία, μουσικὴ, καλλιτεχνικά, θεματογραφία καὶ ἐπιστολογραφία.

Πληρέστερες πληροφορίες γιὰ τὰ προγράμματα τῶν σχολείων ἔχομε ἀπὸ τὸ τυπωμένο στὰ 1912 «Ἀναλυτικὸν Πρόγραμμα τῶν ἑξαετῶν ἀστικῶν σχολῶν τῆς ἐπαρχίας Καισαρείας». Ἐκεῖ βλέπουμε ὅτι ἡ διδασκαλία ἀπὸ 24 ὥρες τῇ βδομάδᾳ ποὺ εἶναι στὴν πρώτη τάξη, φτάνει τὶς 30 στὴν τρίτη, τὶς 33 τὴν τετάρτη καὶ 36 τὶς λοιπὲς δύο. Τὰ ἑλληνικὰ διδάσκονται ἀπὸ 9 - 11 ὥρες τῇ βδομάδᾳ, τὰ γαλλικὰ μπαίνουν στὶς τρεῖς τελευταῖες τάξεις. Στὰ ἀρρεναγωγεῖα στὴν πέμπτη τάξη μπαίνουν τὰ τούρκικα καὶ τὰ ἐμπορικά. Στὴν ἕκτη, οἱ μισὲς ὥρες τῶν ἑλληνικῶν ἀφιερώνονται στὰ ἀρχαῖα (Κύρου Ἀνάβασις).

67. Δὲν ἔχομε ἀπὸ καμιά πηγὴ πληροφορίες γιὰ τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων τοῦ Μιὰν Ἰδᾶ μπορούμε νὰ πάρουμε ἀπὸ ἀνάλογα προγράμματα γειτονικῶν κοινοτήτων. Π.χ. στὴ Σινασό, βλ. Ἀρχελάου, ἐνθ' ἂν., σ. 53, διδάσκονται, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ συνηθισμένα μαθήματα τοῦ δημοτικοῦ καὶ οἰκιακὴ οἰκονομία, κοπτικὴ, ραπτικὴ, πλεκτικὴ κλπ. Στὰ 1904 πάντως δὲν κάνουν τεχνικὰ στὸ παρθεναγωγεῖο τοῦ Γκέλβερι (βλ. Λόγο Ἀμ. Βασιλείαδου, τετράδιο Ἐλ. Μακρίδου, σ. 28 κ.ἑ.).

68. Ὁ Ἰω. Παντελεημονίδης, ἐνθ' ἂν., παρατηρεῖ ὅτι μέχρι τὸ 1892 λίγο προόδευσαν τὰ σχολεῖα. «Οὐδὲν κατωρθώθη μέχρι σήμερον» λέει ἐπὶ λέξει.

69. βλ. Ἀνωνύμου, «Ἐντυπώσεις», Ξενοφάνης, Ζ (1910), 310 - 315. Εἶναι ἀπάνθισμα ἀπὸ τὸ ἄρθρον τοῦ Δανιηλίδη στὴν «Πρόοδος». Ὁ ἀρθρογράφος προσπαθεῖ ν' ἀντικρούσει τὸ Δανιηλίδη.

νέας γενεάς. Πιο χαρακτηριστικά είναι ακόμη τὰ ἄρθρα τοῦ καθηγητῆ Γ. Ἀσκητόπουλου⁷⁰, μὲ τὸν τίτλο: «Ἐκπαιδευτικά»⁷¹, ὅπου ἀναφέρει ὅτι τὰ σχολεῖα τῆς ἐπαρχίας Ἰκονίου τοῦ ἔκαναν τὴ χειρότερη ἐντύπωση. Ἡ ἔλλειψη μονίμου προσωπικοῦ, γιατί οἱ δάσκαλοι φεύγουν ἢ διώχονται ἀπὸ τοὺς ἐφόρους γιὰ τὸ τίποτα, ἡ παπαγαλίστικη ἐκμάθηση ποὺ καθελώνει τὸ παιδί γιὰ ὥρες στὸ θρανίο μαθαίνοντάς του νεκροὺς κανόνες τῆς περισσότερης φορὸς⁷², τὸ χαριστικὸ πνεῦμα ἀπέναντι στὰ παιδιά τῶν προκρίτων⁷³, ἡ ἐπέμβαση τῆς ἐφορίας στὸν καταρτισμὸ τοῦ προγράμματος, ὅλα αὐτὰ κατὰστρεφαν τὴν παιδεία καὶ ἔκαναν ν' ἀποτύχει ὁ σκοπὸς τοῦ σχολείου. Γιὰ θεραπεία τοῦ κακοῦ ζητοῦσε ριζικὴ ἀλλαγὴ τοῦ ὅλου συστήματος: σύνταξη ἀναλυτικοῦ προγράμματος γιὰ τοὺς δασκάλους γιὰ νὰ λείψει ὁ φιττακισμὸς καὶ ἡ πολὺωρη παραμονὴ τῶν μαθητῶν στὸ σχολεῖο, ποὺ γινόταν ἔτσι μισητὸ γιὰ τὸ παιδί⁷⁴, καλύτερεψη τῆς λειτουργίας τῶν παρθεναγωγείων, ἐνίσχυση τοῦ δημοτικοῦ ποὺ συχνὰ τὸ παραμελοῦσαν γιὰ χάρη τοῦ σχολαρχείου, αὐστηρὴ ἐφαρμογὴ τῆς βαθμολογίας, κατάργηση τῶν προφορικῶν ἐξετάσεων, περιορισμὸ τῶν καθηκόντων τῆς ἐφορίας μόνον στὸν οἰκονομικὸ τομέα καὶ περισσότερη διδασκαλία τῆς νέας ἐλληνικῆς. Ζητοῦσε ἐπίσης τὴ δημιουργία βιβλιοθηκῶν, εἰσαγωγὴ

70. Ὑπῆρξε δὺο φορὲς διευθυντὴς τῶν σχολείων τῆς Νεάπολης (1904 - 1906 καὶ 1911 - 1914) καὶ διακρίθηκε γιὰ τῆς προσπάθειές του ὑπὲρ τῆς παιδείας καὶ τὸ νεωτεριστικὸ του πνεῦμα.

71. *Ξεροφάνης*, ἐνθ' ἀν., σσ. 288 - 306, 360 - 371, 403 - 415. Εἶναι ἄρθρα μὲ μορφή ὑπομνήματος στὸν πρόεδρο τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ τμήματος τῆς Μικρασιατικῆς Ἐνῶσεως.

72. Ἡ διδασκία ὕλη, ἔπειτα ἀπὸ πολλὰς περικοπές, τελείωνε τὸ Δεκέμβριον καὶ κατόπιν γινότανε συνεχῶς ἐπαναλήψεις, γιατί ἔπρεπε νὰ μάθουν τὰ πάντα ἀπέξω οἱ μαθητὲς γιὰ τὴ θαυματικὴ ἐπίδειξη τῶν προφορικῶν ἐξετάσεων. Βλ. *Ξεροφάνης*, ἐνθ' ἀν., Β (1910), 467, ὅπου μιλά καὶ γιὰ 5 μῆνες ἐπαναλήψεις.

Δύο γραπτὲς ἐξετάσεις γίνονταν στὸ διάστημα τοῦ ἔτους, ἡ πρώτη μετὰ τὰ Χριστούγεννα καὶ ἡ δευτέρα μετὰ τὸ Πάσχα. Οἱ προφορικὲς ἐξετάσεις δὲν καταργήθηκαν ὡς τὸ τέλος, ὅπως ζήτησαν φωτισμένοι ἐκπαιδευτικοὶ (Βλ. Ἐκθεση Ἀσκητόπουλου, ἐνθ' ἀν. καὶ Κανονισμὸ τοῦ 1911). Μάλιστα στὸν Κανονισμὸ τοῦ 1903, ἄρθρο 32, ἀναφέρεται ὅτι μένει στὴν ἴδια τάξη ὁ μαθητὴς ποὺ δὲν παρουσιάζεται σ' αὐτές, ἔστω καὶ ἂν εἶναι ἄριστος.

73. Ποὺ πολλὰς φορὲς φτάνανε στὶς ἀνώτερες τάξεις καὶ δὲν ξέρανε νὰ γράφουν τ' ὄνομά τους.

74. Ἀνατριχιαστικὲς κυριολεκτικὰ εἶναι οἱ λεπτομέρειες ποὺ δίνει ὁ Ἀσκητόπουλος, ἐνθ' ἀν. σ. 404, γιὰ τὸ νηπιαγωγεῖο: «Παρετῆρουν τὰ δυστυχῆ νήπια μετὰ δακρύων ἀκουσίως ὀδηγούμενα εἰς τὸ σχολεῖον ξυλοκοπούμενα καὶ ἐπιπληττόμενα. . . Τὸ νηπιαγωγεῖον. . . θεωρεῖται πραγματικὸν βασανιστήριον καὶ φόβητρον καὶ αἱ νηπιαγωγοὶ δικαίως ἀντιπαθῆ καὶ ἀπεχθῆ ὄντα. . . ἡ μορφή τῆς νηπιαγωγοῦ προβαλλούσης ὡς κεφαλὴ μεδούσης. . .» Κι ὅλα αὐτὰ, γιατί ἐπέμεναν νὰ κάνουν στὸ νηπιαγωγεῖο τὴν ὕλη τοῦ δημοτικοῦ γιὰ νὰ παρουσιάζουν τὰ παιδιά σοφὰ στὶς τελικὲς προφορικὲς ἐξετάσεις. Οἱ σωματικὲς τιμωρίες ἦταν μέχρι τὴν Ἀνταλλαγὴ τὸ συνηθισμένον μέσο κολασμοῦ τῶν μαθητικῶν παραπτωμάτων. Βλ. Ἀρχελάου, *Συνασός*, σ. 43, ὅπου μιλά γιὰ ραβδισμοὺς καὶ φάλαγγα.

τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας στὰ σχολεῖα, καὶ περιορισμὸ τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν ποὺ θά 'πρεπε ν' ἀρχίζουν μόνο ἀπὸ τὴ δευτέρα σχολαρχεῖου. Παρατηρεῖ πὼς μὲ τὸ σύστημα ποὺ ἐπικρατοῦσε παρὰ πολὺ λίγα παιδιὰ φτάνανε στὸ σχολαρχεῖο⁷⁵.

Ὅπως ἦταν φυσικὸ, μὲ τέτοια παιδαγωγικὰ συστήματα, κι ἡ προσπάθεια νὰ ἐξελληνιστοῦν γλωσσικὰ τὰ τουρκόφωνα παιδιὰ, παρ' ὅλες τὶς καλὲς προθέσεις καὶ τὶς ἀνωθεν προτροπὲς⁷⁶ σημείωσαν γενικὰ ἀποτυχία⁷⁷.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴ στενομυαλιὰ ἐκπαιδευτικῶν καὶ τοπικῶν παραγόντων καὶ τὸ κακὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα, ὑπάρχει καὶ ἓνα ἀκόμη σημεῖο ποὺ ἀποφρεύουν νὰ θίξουν ὅλοι, ὅσοι τουλάχιστον ἔχουμε ὑπόψη ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ἐνδιαφέρθηκαν γιὰ τὴν παιδεία στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Μ. Ἀσίας: Τὴν ὁλέθρια ἐπίδραση ποὺ εἶχε στοὺς τουρκόφωνους, ἡ προσπάθεια νὰ τοὺς μάθουν καθαρεύουσα. Εἶναι πάντως ἀλήθεια πὼς τὴν ἐποχὴν ἐκείνη χρειαζότανε ἀρκετὸς ἥρωισμὸς γιὰ νὰ τεθεῖ τέτοιο θέμα. Ὁ τολμηρὸς ἐκπαιδευτικὸς κινδύνευε νὰ χάσει τὴ θέση του καὶ γενικὰ ὅλοι οἱ τολμηροὶ νὰ ὑποστοῦν κάθε λογῆς θεμιτὲς κι ἀθέμιτες διώξεις⁷⁸.

Ἡ κατάσταση αὐτὴ ἐπικρατοῦσε λίγο πολὺ καὶ στὸ Γκέλβερι. Τ' ἀρχαῖα ἀρχίζανε ἀπὸ τὴν 5ῃ δημοτικῇ καὶ οἱ δυσκολίες ποὺ δημιουργοῦσε στοὺς τουρκόφωνους ἡ ἐκμάθηση νέων καὶ ἀρχαίων μαζί, στὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ προστεθοῦν καὶ τὰ γαλλικά, ἦταν πολὺ μεγάλες. Τὰ σχολεῖα λειτουργοῦσαν πάντως εὐρυθμα, πειθαρχία ὑπῆρχε αὐστηρὴ κι ἡ διδασκαλία μέσα στὰ πλαίσια αὐτὰ ἦταν φροντισμένη. Ἐτσι δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι σωστὸ πὼς ὅσοι κατάφεραν

75. Ἀπὸ τὰ 150 παιδιὰ ποὺ ἔμπαιναν στὸ νηπιαγωγεῖο, 6 - 7 τελείωναν τὸ σχολαρχεῖο. Πάντως ἓνα ποσοστὸ ἔφρεγε νωρίτερα γιὰτὶ μετανάστευε. Φαίνεται γενικὰ πὼς ἡ διαρροὴ ἦταν μεγάλη. Ἀπὸ τὸν κώδ. τῆς Νεάπολης, ἐνθ' ἂν. μαθαίνουμε πὼς ἀπὸ τὰ 371 ποὺ φοίτησαν ἐκεῖ μεταξὺ 1861 - 1873, μόνο 48 ἀποφοίτησαν ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ. Στὸ δημοτικὸ μόνο τὰ 50 % ἀποφοιτοῦσαν. Σὰν αἷτια θεωροῦν τὴν ἀνέχεια καὶ τὴν ἀδιαφορία.

76. Βλ. Λεβίδη, Χειρόγραφο Α/Α 29, Κ.Μ.Σ. Καππ. 24.Π/4, σ. 266 - 269, ἐγκύκλιο τοῦ μητροπολίτη Καισαρείας Εὐσταθίου, στὰ 1873, ποὺ ζητᾷ νὰ δώσουν ὅλοι χρήματα στὸν ἔρανο τοῦ κεντρικοῦ ταμείου τῆς Καππαδοκικῆς ἀδελφότητος στὴν Πόλη γιὰ τὰ σχολεῖα «ἐφ' ᾧ τε θάστων ἀποξέοιτο ἡ τῆς ἀγλωσσίας κηλὶς».

77. Μόνο οἱ πολὺ καλοὶ μαθητὲς κατάφεραν κάπως νὰ μιλοῦν τὴν καθαρεύουσα, ἀλλὰ πόσοι ἦταν αὐτοί;

Πρβλ. καὶ Ξενοφάνη, Ζ (1910), 363, ὅπου ὁ Ἀσκητόπουλος παρατηρεῖ πὼς μόνο ὅταν οἱ μαθητὲς ἔμεναν μέσα στὴ σχολὴ ἦταν δυνατό νὰ μιλᾶνε κάπως τὰ ἐλληνικά. Καὶ ὁ Ἀρχέλαος, Συνασός, σσ. 44 - 45, σημειώνει πὼς τὰ κορίτσια τοῦ παρθεναγωγείου τοῦ Ζιντζίντερε ποὺ ἦταν τουρκόφωνα, στὸ διάστημα τῶν χριστουγεννιάτικων διακοπῶν ξεμάθαιναν τὰ ἐλληνικά ποὺ τοὺς δίδασκαν. Φαίνεται πὼς στὴ Συνασό, ποὺ ἦταν ἐλληνοφώνη, τὰ παιδιὰ μάθαιναν εὐκολότερα καὶ καλύτερα τὰ ἐλληνικά. Βλ. αὐτ., σελ. 43.

78. Βλ. σελ. 143 σημ. 88.

νά τελειώσουν τις έξι τάξεις του σχολείου πήγαιναν στη δεύτερη τάξη της Ζωγραφείου Σχολής της Πόλης⁷⁹.

“Όπως ήταν φυσικό, ή πολύπλευρη διαπίστωση πώς ή παιδεία νοσούσε όδηγήσε σέ κάποια προσπάθεια για μεταρρύθμιση και αλλαγή. “Ηδη γύρω στή 1904 ό ‘Ασκητόπολος δοκιμάζει στή σχολεία του Νέφσεχιρ παιδαγωγικό-τερη μέθοδο για την εκμάθηση των έλληνικών: πρώτα προφορική διδασκαλία και κατόπιν ανάγνωση και γραφή. Μετά πεντάμηνη εφαρμογή του συστήματος που πρόβλεπε προφορική διδασκαλία για τρία χρόνια, ό νεωτερισμός του χτυπήθηκε τόσο πολύ και «τοιούτας άπογοητεύσεις και πικρίας» έδοκίμασε, που άναγκάστηκε νά υποβάλει την παραίτησή του και νά φύγει στην Πόλη⁸⁰.

Τέσσερα χρόνια όμως άργότερα, τό πρόβλημα άπασχολεί και την ‘Εκπαιδευτική ‘Επιτροπή του Φιλολογικού Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως, που στή συνεδρία της 15/7/1909, άφού άκούσει την εισήγηση του Γυμνασιάρχη της Ζωγραφείου Ζαμαρίας, του άναθέτει νά συγγράψει μαζί με δύο άλλους ειδική μέθοδο για τή διδασκαλία των ξενόγλωσσων⁸¹.

‘Ο ίδιος ό Ζαμαρίας προτείνει την ίδια εποχή την κατάργηση του σχολαρχείου και τή δημιουργία έξαταξίου δημοτικού και έξαταξίου γυμνασίου⁸². Λίγο άργότερα, τόν ‘Απρίλη του 1911, σέ συνέδριο του ίδιου Συλλόγου ζητείται ή ριζική άναθεώρηση του προγράμματος του δημοτικού⁸³.

Κανονισμός του 1911. Την ίδια χρονιά δημοσιεύεται νέος κανονισμός των σχολείων του Γκέλβερι⁸⁴ ό όποιος φαίνεται έπηρεασμένος άπό τό νέο πνεύμα που είχε άρχίσει νά επικρατεί. Προβλέπει πλήρες νηπιαγωγείο και πλήρη άστική σχολή, καθώς και παρθεναγωγείο. Τά χρόνια της φοίτησης — έκτός του νηπιαγωγείου — όρίζονται σέ όκτώ. Διατηρούνται οι γραπτές έξετάσεις δυό φορές τό χρόνο, χωρίς όμως νά καταργούνται οι προφορικές του τέλους⁸⁵. Οι μαθητές έχουν την υποχρέωση, όπως και με τόν προηγούμενο κανονισμό, νά μιλούν μέσα και έξω άπό τό σχολείο τά έλληνικά που ήταν ή επίσημη γλώσσα του σχολείου⁸⁶.

Για πρώτη φορά στόν κανονισμόν αυτό γίνεται λόγος για τά προσόντα των

79. Βλ. ‘Αχακιάδη, *‘Η Καρβάλη*, σ. 75. Βλ. και *Ξενοφάνη*, Ζ (1910), 370.

80. Βλ. *Ξενοφάνη*, ΣΤ (1909), 105 κ.έ.

81. Βλ. Περιοδ. ‘Ελλ. Φιλ. Συλλόγου Κων/πόλεως, 32 (1908 - 10), σ. 42, λογοδοσία για τά χρόνια 1908 - 9 που έγινε στίς 17/5/1909 (άπό σ. 33 κ.έ.).

82. Βλ. *ένθ’ άν.*, σ. 33 κ.έ.

83. Βλ. *ένθ’ άν.*, 33 (1910 - 11) ‘Εκθεσις της 27/4/1911, σ. 13.

84. Γενικός Κανονισμός των ‘Εκπαιδευτηρίων... Κων/πολις 1911.

85. ‘Αρθρο 63. Οι προφορικές έξετάσεις γίνονται έφ’ όλης της ύλης και λήγουν στίς 15/7. Οι γραπτές, στίς 20/12 και 10/7.

86. ‘Αρθρο 59στ, σ. 20. Μολαταῦτα ή εκμάθηση της γλώσσας ύστεροῦσε και οι μαθητές ξεχούσαν τά έλληνικά μετά την άποφοίτηση.

δασκάλων και τοῦ διευθυντῆ, ποὺ πρέπει νὰ εἶναι πτυχιούχοι διδασκαλείου, γυμνασίου ἢ ἀνώτερου παρθεναγωγείου⁸⁷. Ὑπάρχει ἐπίσης ἡ τάση νὰ περιοριστεῖ ἡ παντοδυναμία τῶν ντόπιων ἐφόρων. Ἀπαγορεύεται ἡ αὐθαίρετη παύση τοῦ προσωπικοῦ στὸ μέσον τοῦ χρόνου, ἐκτός ἀπὸ ὀρισμένες ρητὲς περιπτώσεις ποὺ ἀξίζει ν' ἀναφερθοῦν⁸⁸. «Οὐδεὶς διδάσκαλος παύεται πρὸ τῆς λήξεως τοῦ συμβολαίου αὐτοῦ, ἐκτός ἂν φωραθῇ μετερχόμενος ἐπίμεμπτον διαγωγὴν ἢ παραβαίνῃ τὸν παρόντα κανονισμόν ἢ ἐπιδιώκῃ τὴν εἰς τοὺς παῖδας διάδοσιν τοῦ μαλλιαρισμοῦ, τουτέστιν τῆς μεθόδου τῆς δῆθεν νεοελληνικῆς διδασκαλίας τοῦ Ψυχάρη καὶ Σιας ἢ εἰσάγῃ βιβλία αὐτῶν ἐν ταῖς σχολαῖς ἢ μὴ τηρῶν τὰς ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς καὶ ἐπηρεάζων ἢ σκανδαλίζων διὰ τῆς διαγωγῆς αὐτοῦ τὴν ὀρησκευτικὴν πεποιθήσιν τῆς Κοινότητος».

Ὁ κανονισμὸς αὐτός, ποὺ εἶναι πιὸ πλήρης ἀπὸ τὸν προηγούμενο τοῦ 1903, ἐγκρίθηκε πρῶτα ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ Γκέλβερι⁸⁹, καὶ κατόπιν ἀπὸ τὴν ὀλομέλεια τῆς «Ναζιανζοῦ» στὴν Πόλη ποὺ ἔκανε γενικὴ συνέλευση γι' αὐτὸ στίς 17/9/1911 καὶ τελικὰ ἀπὸ τὸ Μητροπολίτη Ἰκονίου.

Ἡ «Ναζιανζός», μετὰ τὴν ἔγκριση τοῦ καταστατικοῦ αὐτοῦ, θέλησε νὰ προχωρήσει στὴν ἀναδιοργάνωση τῶν σχολείων τοῦ Γκέλβερι. Ἔτσι, στὰ 1912⁹⁰ μὲ βάση τὸ ὥρολόγιο πρόγραμμα τοῦ Πατριαρχείου, συντάσσει νέο πρόγραμμα γιὰ τὰ σχολεῖα καὶ στέλνει ἕναν γενικὸ διευθυντῆ, ἕναν τουρκοδιδάσκαλο, δύο ἑλληνοδιδασκάλους καὶ τρεῖς δασκάλες ποὺ ξεκίνησαν μὲ τὴν ἐντολὴ νὰ ἐφαρμόσουν τὸ πρόγραμμα αὐτό.

Τὸ νέο προσωπικὸ καὶ τὸ νέο πρόγραμμα συνάντησαν μιὰ γενικὴ δυσπιστία στὴν ἀρχῇ⁹¹. Ἡ ντόπια ἐφορία ἐπιχείρησε νὰ καταρτίσει δικό της ὥρολόγιο πρόγραμμα καὶ νὰ στείλει πίσω τοὺς νέους ἐκπαιδευτικούς. Τελικὰ ὅμως ἐπικράτησαν τὰ νέα συστήματα. Κι ἂν δὲν ἐπακολούθησε ὁ Πρῶτος Παγκόσμιος πόλεμος καὶ τὰ κατόπιν γεγονότα, τὰ σχολεῖα τοῦ Γκέλβερι θὰ ἔκαναν ἀσφαλῶς ἀκόμη ἕνα βῆμα πρὸς τὰ ἐμπρός.

87. Ἀρθρο 32, σ. 11, καὶ σσ. 14, 33. Ὁ διευθυντὴς μπορούσε νὰ εἶναι καὶ ἀπόφοιτος πανεπιστημίου.

88. Ἀρθρο 44, σ. 15.

89. Ἀρθρο 81, σ. 26.

90. Βλ. *Καργεμίζ Κελεβερλίν*. ., σσ. 37 - 39.

91. Βλ. Ἀρχεῖο Ν. Χατζηιορδάνογλου στὸ Κ.Μ.Σ., ἐπιστολὴ τῆς Ἐφορίας τῆς Πόλης τῆς 24/9/1912, πρὸς τὴ Δημογεροντία τοῦ Γκέλβερι, ὅπου τὴν κατηγορεῖ ὅτι ἐφαρμόζει δικό της πρόγραμμα καὶ ὅχι αὐτὸ ποὺ ἔστειλε ἡ Κεντρικὴ Ἐφορία τῆς Πόλης, καταρτισμένο ἀπὸ καθηγητὲς καὶ παιδαγωγούς ποὺ τὸ τύπωσαν καὶ τὸ ἔστειλαν οἱ ἀρμόδιοι σ' ὅλα τὰ σχολεῖα. Ἐπίσης ἐκφράζει τὴ δυσφορία της γιὰτὶ φέρονται ἀνοίκεια πρὸς τοὺς δασκάλους ποὺ ἔστειλαν ἀπὸ τὴν Πόλη καὶ δὲν τοὺς στέγασαν ὅπως ἔπρεπε κλπ.

Βλ. Κ.Μ.Σ. Κοινοτικὰ Ἐγγραφα ἀρ. 132, στὸ ντοσιέ ἀρ. 123 Καππαδοκικὰ Ἐγγραφα, περιφέρεια Ἀκσεραῖ-Γκέλβερι.

“Όπως κι ἂν ἔχει τὸ πράγμα, ἡ συνεπὴς καὶ γεμάτη ζῆλο ἐκατόχρονη προσπάθεια τῶν Γκελβεριωτῶν γιὰ τὴν ἐκπαίδευση, ἀπόδωσε ἀρκετοὺς καρποὺς παρὰ τίς δύσκολες συνθῆκες καὶ πρέπει νὰ τῇ θεωρήσουμε ἀξιοθαύμαστη. Τὸ Γκέλβερι ἦταν μιὰ μικρὴ χριστιανικὴ κουκκίδα μέσα σὲ μιὰ θάλασσα ἀπὸ Τούρκους κι ἔπρεπε κι αὐτό, ὅπως καὶ τ’ ἄλλα καππαδοκικὰ πολίσματα, νὰ ξανασυνδεθεῖ σχεδὸν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μὲ τὸν ἐλληνικὸ κόσμο, νὰ ξαναμάθει τὴ γλώσσα τῶν προγόνων του καὶ ν’ ἀνεβάσει τὸ πολιτιστικὸ του ἐπίπεδο ἀποτινάζοντας τὴν ἐπίδραση ἐνὸς πρωτόγονου περίγυρου ποὺ τὸ εἶχε πνίξει γιὰ αἰῶνες. Καὶ αὐτὸ ποὺ ἔγινε εἶναι ἀρκετὸ γιὰ νὰ δώσει στὴ μικρὴν αὐτὴ κοινότητα τὴ θέση ποὺ τῆς ἀρμόζει στὴν ἱστορία τῆς παιδείας στὴ Μ. Ἀσία.

Π Η Γ Ε Σ

Βιβλία

1. Ἀκακιάδης Ἰω., *Ἡ Καρβάλη Ναζιανζοῦ καὶ ὁ βίος τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου, Γεωγραφικὴ καὶ ἱστορικὴ περιγραφή μετ’ ἀρχαιοτήτων καὶ τῶν περὶ χωρίων*, Ἀθήνα, τυπ. Παμπροσφυγικῆς, 1928, 8ο.
2. Κ. Ἀνδρεάδης, *Καρυεὺς Κελβερινὸν δεξι σααδὲτ δὲ βακὴ μεταγλιπερβὲρ «Ναζιανζός»*, Κων/πολις, τύπ. Μισαηλιδῶν-Ζιδᾶν Καποῦ 1913, 8ο. [Ἡ ἀνακοίνωση τοῦ Γενικοῦ Γραμματέα τῆς «Ναζιανζοῦ» Κ. Ἀνδρεάδης στὴ γενικὴ συνέλευση τοῦ σωματείου τῆς 4/7/1913 σχετικὰ μὲ τὰ σχολεῖα.]
3. Σαραντιδῆς Ἰ. (Ἀρχέλαος), *Ἡ Συνασός, ἥτοι θέσις...*, ἐν Ἀθήναις, τυπ. Ἰω. Νικολαΐδου, 1899, 8°.
4. Εὐαγγελίδης Τρ., *Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, Ἀθήνα, τύπ. Ἀ. Χαλκιάπουλου, 8ο, 1936, τ. 2.
5. Μωυσιάδου Ἰωσήφ, *Τὸ Ἀνδρονίον*, Ἀλεξάνδρεια, Πατριαρχικὸν τυπογραφεῖον, 1912.

Ἄρθρα σὲ περιοδικὰ

1. Ἀκακιάδης Ἰω., «Μορφωτικὴ κίνησις ἐν Μ. Ἀσίᾳ. Ἡ ἐν Κων/πόλει φιλεκπαιδευτικὴ ἀδελφότης «Ναζιανζός» καὶ ἡ εἰκοσιπενταετηρὶς αὐτῆς» *Ξενοφάνης*, Ζ (1910), 64 - 67.
2. Ἀνδρεάδης Ἀχ., «Μικρὰ Ἀσία κοινότης λερινδὲν Κέλβεριν» [= Ἀπὸ τίς κοινότητες τῆς Μ. Ἀσίας: Γκέλβερι], *Μικρασιατικὸν Ἡμερολόγιον ὁ Ἀστήρ* 1914, σσ. 231 - 237, Κων/πολις, Γ. Δ. Πρωτοπαπᾶς, 1913.
3. Γεωργίου Ἰ., «Ἡ ἐν Καππαδοκίᾳ Νέφεσχιρ», *Μικρασιατικὰ Χρονικά*, Ζ (1938), 413 - 468.
4. Ἀνωνύμου, «Ἐντυπώσεις ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας», *Ξενοφάνης*, Ζ (1910), 310 - 315.
5. Ἀσκητόπουλου Γ., «Ἐκπαιδευτικά», *Ξενοφάνης*, Ζ (1910), 288 - 306, 360 - 371, 403 - 415.
6. Λαμέρας Κ., «Περὶ τοῦ θεσμοῦ τῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας δημογεροντιῶν», *Μικρασιατικὰ Χρονικά*, Γ (1940), 1 - 73.

7. Παντελεσημονίδου 'Ιω., «Τὰ Κελλίβαρα», *Νεολόγον* 'Εβδομαδιαία 'Επιθεώρησις, 1 (1891 - 1892), τεύχ. 26, 406 - 408, τεύχ. 27, 422 - 423.
8. Παντελεσημονίδης Στ., «Περὶ τῶν Κελλιβάρων», *Ξενοφάνης*, Α (1896), 511 - 513.
9. 'Ασκητόπουλος Γ., «Πορίσματα τοῦ 'Ελληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως» *Ξενοφάνης*, ΣΤ (1909), 105 - 8.
10. 'Ο ἐν Κων/πόλει 'Ελληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος 32 (1908 - 10) 42, 33 (1910 - 11) 13. *Πρακτικά τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ τμήματος τοῦ συλλόγου*.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κανονισμοὶ σχολείων

1. Γενικὸς κανονισμὸς τῶν ἐκπαιδευτηρίων τῆς ἐλληνορθόδοξου κοινότητος Καρβάλης - Κέλβερι ἐπαρχίας 'Ικονίου, Κων/πολις, τυπ. Δ. Θωμακίδου, 1911, 8ο.
2. 'Αναλυτικὸν πρόγραμμα τῶν ἐξαετῶν ἀστικῶν σχολῶν τῶν ἀρρένων καὶ θηλέων τῆς ἐπαρχίας Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας, Κων/πολις, τυπ. Γ. Δ. Πρωτοπαπᾶ καὶ Σίλας, Γαλατᾶ, 1912.

'Εφημερίδες - Περιοδικὰ Ν. Καρβάλης

1. Ναζιανζηνή 'Ηχώ, Καβάλα. Στὸ Κ.Μ.Σ. ὑπάρχουν τὰ φύλλα 2 - 4, 'Ιανουάριος ἕως Μάρτιος 1932.
2. Ναζιανζηνὸν 'Ημερολόγιον, ἐκδ. 'Ιω. Δοπρίδης, Καβάλα, 1931, ἔτος 1ον.
3. Μακεδονικὸν 'Ημερολόγιον Ν. Σφενδόνη. Θεσ/νίκη 1948. Στ. 'Αντωνιάδου. 'Αναμνήσεις ἀπὸ τὴν πανήγυριν τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου εἰς τὴν Π. Καρβάλην. Ὑπάρχει ἀντίγραφον στὸ Κ.Μ.Σ. περιφ. "Ακσεραϊ-Γκέλβερι, φακ. 19, σελ. 2897 - 8.

Χειρόγραφα

1. 'Ανδρεάδης 'Αχ., 'Η Καρβάλη (Πιθανὴ χρονολογία σύνταξης: 1918 - 1922). 'Αντίγραφο στὸ Κ.Μ.Σ.
2. Λεβίδη 'Αν. Χειρόγραφο Γ', σελ. 266 - 269, Κ.Μ.Σ. Καπ. 29.Π/4.
3. Μακρίδου 'Ελισ., Τετράδιο μὲ σημειώσεις, κυρίως γιὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ τοῦ Γκέλβερι. Περιγραφή του στὸ Κ.Μ.Σ., Φακ. 24.
4. Χατζηορδάνου Νικ. 'Αρχεῖο. Βρίσκεται στὸ Κ.Μ.Σ.

Κώδικες κοινοτικοὶ

Α. Τοῦ Γκέλβερι

1. Κώδ. ὑπ' ἀριθ. 1 τοῦ Κ.Μ.Σ. (1903 - 1924).
2. Κώδ. ὑπ' ἀριθ. 7, τοῦ Κ.Μ.Σ. (1857 - 1866).

Β. "Ἄλλοι:

1. Κώδ. Νεάπολης (Νέφσεχιρ). Κώδ. ὑπ' ἀριθ. 2 τοῦ Ταμείου 'Ανταλλαξιμῶν. Ὑπάρχει περιγραφή του στὸ Κ.Μ.Σ.

Φάκελοι Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

1. Φάκελος 12, δελτία υπ. αριθ. 947 - 948 (11-5-1951)· 959 - 960 (29-2-1950)· 950 (1949).
2. Φάκελος 22, δελτίο υπ. αρ. 3583 (1960).

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΧΩΡΙΑ ΠΟΥ ΑΝΑΦΕΡΟΝΤΑΙ ΣΤΟ ΑΡΘΡΟ

I. Περιφέρεια "Ακσεραϊ-Γκέλβερι

- α. "Ακσεραϊ, 130 χλμ. ΝΔ της Καισάρειας. Λίγοι Έλληνες τουρκόφωνοι.
- β. Γκέλβερι, 31 χλμ. ΝΑ του "Ακσεραϊ, 108 χλμ. της Καισάρειας.
- γ. Κενάταλα, 2 1/2 χλμ. Β. ΒΑ του Γκέλβερι. Έλληνες τουρκόφωνοι και Τούρκοι.
- δ. Σιβρίχισαρ, 4 χλμ. ΝΑ του Γκέλβερι. Έλληνες τουρκόφωνοι, όχι Τούρκοι.
- ε. Χαλβάντερε, 17 χλμ. ΝΔ του Γκέλβερι. Έλληνες τουρκόφωνοι και Τούρκοι.
- στ. Τσελτέκ, 19 χλμ. Δ. ΒΔ του Γκέλβερι. Μόνο Έλληνες ελληνόφωνοι.

II. Χωριά από άλλες περιφέρειες.

- α. Νεάπολις (Νέφσεχιρ), 68 χλμ. Ν. ΝΔ της Καισάρειας. Έλληνες τουρκόφωνοι και Τούρκοι.
- β. 'Ανακού, 18 χλμ. Ν. ΝΑ της Νεάπολης. Έλληνες ελληνόφωνοι και Τούρκοι.
- γ. 'Ανδρονίκιο, 11 χλμ. Ν. ΝΑ της Καισάρειας. Έλληνες τουρκόφωνοι.
- δ. Ζιντζίντερε, 12 χλμ. ΝΑ της Καισάρειας. Έλληνες τουρκόφωνοι και Τούρκοι.
- ε. Σινασός, 53 χλμ. ΝΔ της Καισάρειας, Έλληνες ελληνόφωνοι και Τούρκοι.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΤΕΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ

Δοπρίδης Γ. από το Γκέλβερι. Γεννήθηκε στα 1885. 'Από το Γκ. έφυγε στα 1924. 'Ανάμεσα στα 1900 - 1914 ήταν στην Πόλη. Ήταν τσαγκάρης.
 Μαγιόγλου Γ. από το Γκέλβερι. Γεννήθηκε στα 1898. 'Από το 1914 - 1918, στην Πόλη.
 Λουκίδης Σωκρ. από το Γκέλβερι. Γεννήθηκε στα 1890. 'Από τα 1906 - 19 έλειπε. 1919 - 1924 στο Γκέλβερι.

ΕΛΕΝΗ ΚΑΡΑΤΖΑ

Παρθενωγωγείον και Νηπιαγωγείον (1859 - 1891). Φωτογραφία από το βιβλίο του Γω. Λακκιάδη,
'Η Καβάλη Ναζιανζού...', Αθήνα 1928.

Λουκίδειον Παρθενονγυμνάσιον (1942). Φωτογραφία από το βιβλίο του 'Ιω. 'Αχτζιάδης,
'Η Καταβόλη Ναζιανζού...', 'Αθήνα 1928.